

Κυριάκος Δ. Κεντρωτής

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΣΤΟ ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ:
ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΑΜΥΝΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος που ξεκίνησε το 1989 με τις επαναστατικές αλλαγές στο πολιτικο-οικονομικό σύστημα των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης εξακολουθεί να διατηρεί, επτά χρόνια μετά, τον ασταθή της χαρακτήρα. Η Βουλγαρία αντιπροσωπεύει ανάγλυφα τις μετεξελίξεις αυτής της μεταβατικής περιόδου. Κύριο γνώρισμα των εξωτερικών επιλογών της χώρας παραμένει ακόμη η αναζήτηση προτεραιοτήτων και διεξόδων στο νέο διεθνές περιβάλλον που συντίθεται από την κυριαρχία μιας παγκόσμιας υπερδύναμης και την αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει τόσο το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης όσο και του ζωτικού χώρου που κάλυπτε η άλλοτε κραταιά ΕΣΣΔ.

Αυτή η αναζήτηση θεωρείται για τη Βουλγαρία σε γενικές γραμμές δικαιολογημένη. Η σημερινή της μετέωρη κατάσταση, που εν πολλοίς οφείλεται στην πτώση ενός ολόκληρου ιδεολογικο-πολιτικού συστήματος με συγκεκριμένες επιλογές και λειτουργίες, δεν επιτρέπει σε καμία περίπτωση την εύκολη παράκαμψη αυτής της αναγκαίας ενδιάμεσης περιόδου, συνοδευόμενη ταυτοχρόνως, τόσο από την απουσία επαρκούς εμπειρίας στα κοινοβουλευτικά δρώμενα και στον έλεγχο της εξουσίας καθώς επίσης και από την έλλειψη της απαραίτητης τεχνογνωσίας και τεχνολογίας στην οικονομία και το εμπόριο.

Εντούτοις, το ξεκίνημα αυτής της ιστορικής περιόδου χαρακτηρίστηκε από τη δυναμική μιας γενικότερης ευφορίας που διέτρεξε τον εθνικό βουλγαρικό κορμό στα τέλη του 1991, όταν, μετά από πέντε δεκαετίες συνεχούς κομμουνιστικής διακυβέρνησης, ανέλαβε την εξουσία ένας μη κομμουνιστικός πολιτικός οργανισμός. Παρότι βεβαίως έμελλε να μετριασθεί σχετικά πρόωρα αυτό το αίσθημα ενθουσιασμού από την επιλογή του τότε κυβερνητικού σχήματος της *Ένωσης Δημοκρατικών Δυνάμεων* (Săjuz na Demokratičnite Sili) να στηριχθεί στην κοινοβουλευτική υποστήριξη (ομηρία για πολλούς) του μειονοτικού κόμματος των Μουσουλμάνων, το *Κίνημα για Δικαιώματα και Ελευθερίες* (Dviženie za Prava i Svobodi), δημιούργησε προς στιγμή η νέα πολιτική κατάσταση στη βουλγαρική κοινή γνώμη την εντύπωση για την αύξηση του ειδικού βάρους της χώρας στην ευρωπαϊκή σκηνή με την ανάληψη πρωτοβουλιών που δεν είχαν πλέον καμία σχέση με την «άφωνη» εξωτερική

πολιτική της κομμουνιστικής περιόδου¹. Μέσα σ' αυτό το διαμορφωμένο από ανάμεικτα αισθήματα ενθουσιασμού, προσδοκιών και αποστροφής του παρελθόντος πλαίσιο της μετα-κομμουνιστικής Βουλγαρίας, άρχισαν να διαγράφονται, μεσούσης βέβαια και της γιουγκοσλαβικής κρίσης, οι συνιστώσες της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής. Η Βουλγαρία βρίσκεται σήμερα αντιμετώπιη με τις προκλήσεις του νέου αιώνα στους τομείς των διεθνών σχέσεων, της οικονομίας και της τεχνολογίας. Παράλληλα θα πρέπει να αποβάλλει σύντομα τα στίγματα του παρελθόντος, που μέσα από τις διαχρονικά υφιστάμενες δομικές του αγκυλώσεις, εξακολουθούν να καθυστερούν την πορεία της χώρας προς την εξυγίανση του δημόσιου βίου της και να περιορίζουν ταυτόχρονα τις διεθνείς της επιλογές.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΔΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (1990-1996)

Διαβαλκανική συνεργασία

Μετά τον τερματισμό του πολέμου στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη οι επιτευχθείσες μεταξύ των εμπολέμων συμφωνίες ειρήνης παρέχουν τη δυνατότητα για μια παμβαλκανική περιφερειακή σταθερότητα σε όλους τους τομείς. Δεν θα πρέπει, όμως, να αποκλείεται και το γεγονός ότι αυτή ακριβώς η προοπτική μπορεί και να βοηθήσει στην πρακτική εφαρμογή των συμφωνιών. Η Βουλγαρία εμφανίσθηκε πολύ δυναμικά στο βαλκανικό προσκήνιο. Άλλωστε, οι νέες διαμορφωθείσες περιστάσεις δείχνουν να απαιτούν τη συνεργασία στα πλαίσια πολυμερών σχημάτων που δεν θα έχουν το στοιχείο της καχυποψίας των μη εμπλεκόμενων, όπως είναι οι περιπτώσεις των λεγόμενων αξόνων με περιορισμένη συμμετοχή.

Η βουλγαρική κυβέρνηση, αναλαμβάνοντας τις πρωτοβουλίες για την προώθηση της ενδοβαλκανικής συνεργασίας, προσπαθεί να τονίζει συνεχώς το θετικό ρόλο που πρέπει να της αναγνωρισθεί ως σταθεροποιητικού παράγοντα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, που παρά τις απώλειες που υπέστη από τις οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, παραμένει ένας φερέγγυος συνεργάτης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην τελευταία σύνοδο των βαλκάνιων Υπουργών Εξωτερικών στα Τίρανα το 1990 είχε αποφασισθεί η επόμενη σύνοδος να φιλοξενηθεί από τη Σόφια.

1. Βλ. μια συνολική παρουσίαση της εξωτερικής πολιτικής της Βουλγαρίας μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, Κ. Κεντρωτής, «Βουλγαρία», στο συλλογικό έργο Θ. Βερέμης (επιμ.), *ΒΑΛΚΑΝΙΑ. Από το διπολισμό στη νέα εποχή*, Αθήνα² 1995, σ. 361-433 (υποσημειώσεις 216-300).

Η πραγματοποιηθείσα στη Σόφια από 6 έως 7 Ιουλίου 1996 διαβαλκανική διάσκεψη² των Υπουργών Εξωτερικών της Βουλγαρίας (Γκ. Πιρίνσκι), της Ελλάδας (Θ. Πάγκαλος), της Ρουμανίας (Τ. Μελεσκάνου), της Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας (Μ. Μιλουτίνοβιτς) και των Υφυπουργών Εξωτερικών της Τουρκίας (Ο. Ούμεν), της Αλβανίας (Α. Σταρόβα) και της Βοσνίας (Χ. Νερσισιμπέγκοβιτς) υπογράμμισε κατά τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι τα Βαλκάνια είναι χώρος καθοριστικός για τις διεθνείς πολιτικές, οικονομικές και στρατηγικές εξελίξεις και ο ρόλος τους είναι σημαντικός στα πλαίσια της προοπτικής της Ενωμένης Ευρώπης. Τα κεντρικά θέματα της διάσκεψης ήταν η προώθηση της πολυμερούς βαλκανικής συνεργασίας στους τομείς της ασφάλειας, της οικονομίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του πολιτισμού και της αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος³. Ειδικότερα, στο τελικό κείμενο της συνόδου γίνεται μνεία στην ανάγκη της επέκτασης των λεγομένων *Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης* (Confidence-and Security-Building Measures) και σε πολυμερές επίπεδο που θα καλύπτουν ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο σύμφωνα με τις αποφάσεις του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) στη Βιέννη το 1992.

Η Βουλγαρία και οι ελληνο-τουρκικές διαφορές

Η γεωγραφική θέση της Βουλγαρίας στα Βαλκάνια προσδίδει στην εξωτερική της πολιτική ένα άμεσο προβάδισμα στα τεκταινόμενα σ' αυτή την περιοχή. Η Βουλγαρία δίνει άμεση προτεραιότητα στις σχέσεις της με τους δύο κύριους ανταγωνιστές στα Βαλκάνια, την Ελλάδα και την Τουρκία. Η προσπάθεια της διατήρησης των ισορροπιών ανάμεσα στις δύο χώρες καθίσταται εκ των πραγμάτων προβληματική, αφού κάθε μία από τις συγκεκριμένες χώρες τείνει να αντιλαμβάνεται τις κατά καιρούς επαφές της Βουλγαρίας μ' αυτές τις χώρες ως εκδήλωση απειλής που ανατρέπει τα δεδομένα στην περιοχή. Η Βουλγαρία, ειδικά μετά το 1989, δείχνει αφενός μεν να διακατέχεται από ένα αίσθημα ανασφάλειας που το επιτείνουν οι εξοπλισμοί Ελλάδας-Τουρκίας, αφετέρου δε δημιουργείται η εντύπωση τόσο στους ίδιους τους Βούλγαρους όσο και στη διεθνή σκηνή της χρησιμοποίησης της Βουλγαρίας ως μοχλού πίεσης στον ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό.

2. Συμμετείχαν επίσης ως προσκεκλημένοι εκπρόσωποι διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ, η Ε.Ε., το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο ΟΑΣΕ, η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανικοδόμησης και Ανάπτυξης, η Παγκόσμια Τράπεζα καθώς και αντιπρόσωποι τρίτων κρατών όπως η Σλοβενία, η Κροατία, οι ΗΠΑ, η Μ. Βρετανία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ουγγαρία κλπ.

3. Βλ. το κείμενο της Διακήρυξης της συνόδου στο Bulgarian Telegraph Agency (BTA), *News from Bulgaria*, (Σόφια, 8 Ιουλίου 1996).

Οι βουλγαρικές αντιλήψεις, αν και υιοθετούν ως επί το πλείστον την άποψη για τον αρνητικό ρόλο της Τουρκίας στην εξέλιξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων, θέλουν, όμως, να δικαιολογούν τη βουλγαρική πολιτική αφενός μεν ως εξισορροπιστική των τάσεων στα Βαλκάνια σε συνδυασμό μάλιστα με ένα οιοσεί κλίμα ευφορίας, λόγω του γεγονότος, ότι μπορεί πλέον η χώρα να διαμορφώνει ακόμα μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική και αφετέρου δε ως αναγκαία λόγω της μουσουλμανικής μειονότητας και των αμυντικών αναγκών της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία, αναλόγως των εσωτερικών πολιτικών παραγόντων που διαμορφώνουν κάθε φορά την πολιτική της, είτε αναγκάζεται να συνδιαλαγεί με την Τουρκία κρατώντας τις ισορροπίες με την Ελλάδα, είτε δηλώνει την επιθυμία να γνωρίσουν πραγματικά οι βουλγαροτουρκικές σχέσεις μια σημαντική πρόοδο προσαρμοζόμενες στις νέες απαιτήσεις του διεθνούς πολιτικού κλίματος. Άλλωστε, η στήριξη της εξωτερικής της πολιτικής αποκλειστικά και μόνο στην τακτική των διμερών αξόνων δεν συμβαδίζει πλέον με τα νέα δεδομένα στα Βαλκάνια, όταν μάλιστα αυτή η τακτική μπορεί να δημιουργήσει κάποιον ή κάποιους αντι-άξονες από τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες.

Οι δύο κύριοι πόλοι αποφασιστικής σημασίας στη διαμόρφωση του πλαισίου των σχέσεων της Βουλγαρίας με την Ελλάδα και την Τουρκία συνδέονται άμεσα με το πολιτειακό σχήμα που καθιερώθηκε στη χώρα μετά τις αλλαγές του 1989. Πρόκειται για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας που προέρχεται πάντοτε από τις τάξεις της ΕΔΔ και την κυβέρνηση που στο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της μεταπολιτευτικής επιταγίας ελέγχεται άμεσα ή έμμεσα από τις δομές και τα πρόσωπα του μετεξελιχθέντος σε *Σοσιαλιστικό Κόμμα Βουλγαρίας* (Bǎlgarska Socialističeska Partija) Κομμουνιστικού Κόμματος. Αν μάλιστα προσθέσει κανείς σ' αυτή την αντιπαράθεση των θεσμικών οργάνων διακυβέρνησης της Βουλγαρίας την προσωπική σφραγίδα των ατόμων που κατέχουν τα αξιώματα, τότε δημιουργείται ανάγλυφα ολόκληρο το οικοδόμημα από την αντιπαλότητα των εσωτερικών πολιτικών παραγόντων και του ρόλου τους στη διαμόρφωση και στην εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας.

Σχέσεις Βουλγαρίας-Ελλάδας⁴

Οι αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια βρήκαν τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις να κινούνται σε ένα σταθερό άξονα συνεργασίας μετά

4. Βλ. γενικά για τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, Ρ. Tonchev, «Οι σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας», *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής, Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1995-96*, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (Αθήνα 1996), σ. 91-104· Κ. Κεντρωτής, «Η Ελλάδα και η Βουλγαρία», στο Ι. Κ. Χασιώτης (επιμ.), *Η Ελλάδα και οι γείτονές της. Διακρατική*

το 1974⁵. Σε όλα τα κοινά κείμενα των διμερών επαφών κατά την κομμουνιστική περίοδο ήταν χαρακτηριστική η φράση ότι «οι σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας είναι υπόδειγμα για σχέσεις γειτονικών χωρών με διαφορετικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα». Ο άξονας συνεργασίας μεταξύ Αθηνών-Σόφιας αποτελούσε στην τελευταία περίοδο του ιδεολογικού διαχωρισμού της Ευρώπης βασική συνισταμένη των ισορροπιών στη Βαλκανική Χερσόνησο. Είναι χαρακτηριστικές για την περίοδο αυτή οι Διακηρύξεις Φιλίας που υπέγραψαν οι δύο χώρες (31/5/1973 και 11/9/1986) αποτελώντας, ουσιαστικά, τη βάση για την εξέλιξη των διμερών τους επαφών.

Η περίπτωση των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, όπου, παρά τη συνεχιζόμενη ιστορική και πολιτική αντιπαλότητα, ανελήφθησαν σοβαρές πρωτοβουλίες εκατέρωθεν για την προσέγγιση των δύο γειτονικών κρατών. Με τον τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο χώρες εντάχθηκαν σε διαφορετικούς ιδεολογικούς και πολιτικοστρατιωτικούς συνασπισμούς. Η ένταση και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις ηγέτιδες δυνάμεις των συνασπισμών αυτών αντικατοπτριζόνταν και στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας. Η μεταπολεμική κομμουνιστική Βουλγαρία προσπάθησε, τουλάχιστον στον τομέα της περιφερειακής της εξωτερικής πολιτικής, να βρει εκείνους τους διαδρόμους μέσα στον περίγυρο του σοσιαλιστικού στρατοπέδου που θα της επέτρεπαν να συντηρεί τα εθνικά όνειρα στην περιοχή των Βαλκανίων. Η Ελλάδα, με τη σειρά της, ενταγμένη στο δυτικό στρατόπεδο –ένταξη της οποίας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά θα διαφοροποιήσουν τις δυνατότητές της στη μετέπειτα πορεία της σε σχέση με την αντίστοιχη ένταξη της Βουλγαρίας στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας– ενδιαφερόταν εξίσου για την προάσπιση των συμφερόντων της στην ευρύτερη ζώνη της Βαλκανικής. Η άρθρωση αυτόνομου πολιτικού λόγου στο χώρο αυτόν και η προσεκτική αποστασιοποίηση των

συνεργασία και ειρηνική συμβίωση σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου 1995, σ. 65-78· του ίδιου, «Οι ελληνοβουλγαρικές πολιτικές σχέσεις στη μετακομμουνιστική περίοδο», στο συλλογικό έργο Λ. Μαρούδας-Χ. Τσαρβανίδης (επιμ.), *Οι ελληνοβουλγαρικές Σχέσεις. Σύγχρονες οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις*, Αθήνα 1995, σ. 53-76· Κ. Engelbrekt, «Greek-Bulgarian Relations. A Disharmonious Friendship», *RFE/RL Research Report*, (Μόναχο, 26 Νοεμβρίου 1993), σ. 28-32.

5. Τελείως διαφορετική ήταν η αφετηρία των σχέσεων Ελλάδας-Βουλγαρίας. Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα έμελλε να καθορίζονται αποκλειστικά από την τριαντάχρονη προοπτική της Βουλγαρίας (1913-1944) να ανατρέψει τα δεδομένα της συνθήκης ειρήνης που επέβαλαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για μια ανοιχτή πληγή στην καρδιά της Βαλκανικής Χερσονήσου που συνδέθηκε με αιματηρές πολεμικές συγκρούσεις και πρόσκαιρη κατοχή των τμημάτων της ελληνικής Μακεδονίας και Θράκης. Η υποθήκη που άφησε πίσω της αυτή η μακρόχρονη και επώδυνη αντιπαράθεση ήταν να ταυτισθεί η ελληνοβουλγαρική γειτνίαση με μιαν έντονη πολεμική και εθνικιστική ατμόσφαιρα που συνέχισε να βασανίζει τους λαούς των δύο χωρών και μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

δύο χωρών από τις θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων θα προσδώσει ελκυστικότητα στο πολιτικό παιχνίδι που θα εξελιχθεί κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Βουλγαρίας από τους κομμουνιστές.

Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η Ελλάδα και η Βουλγαρία δεν διατηρούσαν διπλωματικές σχέσεις. Αξιοσημείωτη πρόοδος στις σχέσεις τους θα υπάρξει την περίοδο 1954-1964, όταν το κλίμα στην παγκόσμια σκηνή παρουσιάζεται βελτιωμένο, αφού οι δύο Υπερδυνάμεις δείχνουν διάθεση για βαθμιαία προσέγγιση. Μεταξύ 1964 και 1974 η πρόοδος στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις γίνεται ακόμη πιο αισθητή και συμβαδίζει απόλυτα με το παγκόσμιο κλίμα ύφεσης. Το γεγονός, ότι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις άρχισαν να οξύνονται επικίνδυνα μετά τα γεγονότα της Κύπρου το 1974, αποτέλεσε για την Αθήνα ικανή αιτία για να εξομαλύνει τις σχέσεις της με το βόρειο γείτονά της. Αλλά και η Βουλγαρία με τη σειρά της θεωρούσε ότι έπρεπε να ξεφύγει κατά κάποιο τρόπο από τη βαλκανική της απομόνωση.

Παρά τη δεδομένη όμως δυναμική του ελληνοβουλγαρικού άξονα συνεργασίας, οι αλλαγές στο γεωγραφικό και πολιτικό χάρτη της Ευρώπης μετά το 1989 ήσαν εξίσου καταλυτικές για την εξέλιξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων. Η αποτίμηση της πορείας των σχέσεων Ελλάδας-Βουλγαρίας στο διάστημα μετά το 1989, καθώς επίσης και οι προοπτικές που διαγράφονται, καθορίζονται και αναλύονται από την ύπαρξη ορισμένων βασικών παραμέτρων που αφορούν κατά κύριο λόγο στους τομείς της πολιτικής, αμυντικής και οικονομικής συνεργασίας.

Η βασικότερη παράμετρος, που εξακολουθεί να επηρεάζει υπό άλλες συνθήκες έως και σήμερα τις επιλογές των δύο χωρών, είναι η αναζήτηση λεπτών ισορροπιών στις σχέσεις τους με τη γειτονική Τουρκία. Με δεδομένα το σαφή προσανατολισμό της ελληνικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής στον *εξ ανατολών κίνδυνο* και στην ύπαρξη μουσουλμανικής μειονότητας τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Βουλγαρία (στην περίπτωση της τελευταίας, ο ρόλος της μειονότητας είναι καταλυτικός τόσο λόγω του μεγέθους της όσο και λόγω της κοινοβουλευτικής στήριξης που προσφέρει κατά καιρούς το κόμμα των Μουσουλμάνων της Βουλγαρίας, το *Κίνημα για τα Δικαιώματα και τις Ελευθερίες*, στις κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1991), οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις άρχισαν να χαρακτηρίζονται στην περίοδο των νέων δεδομένων στα Βαλκάνια από μια έντονη ρευστότητα.

Οι εξελίξεις στη Βαλκανική Χερσόνησο έφεραν στην επιφάνεια και άλλες παραμέτρους που επηρεάζουν πλέον αποφασιστικά τις σχέσεις των δύο χωρών. Από τη μια πλευρά είναι το μακεδονικό ζήτημα με όλες του τις προεκτάσεις και διαπλοκές στη βαλκανική και διεθνή σκηνή και από την άλλη

πλευρά είναι οι προσπάθειες προσέγγισης εκ μέρους της ακάλυπτης μεταπολιτευτικής Βουλγαρίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ. Η εικόνα των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων στη μετα-κομμουνιστική περίοδο συμπληρώνεται επίσης από την πολύ σημαντική οικονομική παρουσία και δραστηριότητα ελληνικών κρατικών και ιδιωτικών οργανισμών, φορέων και επιχειρήσεων, από τις εύθραστες ισορροπίες στην πολιτική ζωή της άπειρης ακόμη με το κοινοβουλευτικό παιχνίδι Βουλγαρίας και από τη διαχρονική παρουσία των ελληνικών κοινοτήτων του Ευξείνου Πόντου και των μεγάλων αστικών κέντρων⁶ καθώς και των Σαρακατσάνων⁷.

Και αν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο ελληνοβουλγαρικός άξονας στηριζόταν κυρίως στο φόβο της τουρκικής αποτρεπτικής ικανότητας, ήρθαν το μακεδονικό ζήτημα και η Γιουγκοσλαβική κρίση στις αρχές του 1992 να δημιουργήσουν σοβαρές τριβές στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Με εμφανή λοιπόν την επίδραση των δύο αναφερθεισών εξωγενών παραμέτρων στην πορεία των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων, η εικόνα της πολιτικής και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας παρουσιάζει μετά το 1990 τα εξής αποτελέσματα:

Το 1990 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια πολύ καλή περίοδος στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Στον τομέα των διμερών σχέσεων, κύριο γνώρισμα εκείνης της χρονιάς ήταν οι εκατέρωθεν προσπάθειες στο να αναπτυχθούν όχι μόνο οι πολιτικές σχέσεις των δύο χωρών, αλλά και οι οικονο-

6. Σήμερα οι ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας συνίστανται από το τμήμα εκείνο του Ελληνισμού που βρίσκεται, κυρίως, εγκατεστημένο στα παραδοσιακά αστικά κέντρα του 19ου αιώνα με ελληνική παρουσία, όπως στα παράλια του Ευξείνου Πόντου, στις ευρύτερες περιοχές της Βάρνας και της Φιλιππούπολης, στο Βελίκο Τύρνοβο και στη Στάρα Ζαγκόρα. Ένα άλλο τμήμα του Ελληνισμού της Βουλγαρίας αποτελείται από τους πολιτικούς πρόσφυγες που εγκατέλειψαν την Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο. Οι περισσότεροι από αυτό το τμήμα των Ελλήνων διαμένουν στη Σόφια, στη Φιλιππούπολη και στη Βάρνα. Χαρακτηριστικό των μελών των ελληνικών κοινοτήτων είναι η δραστηριοποίησή τους μέσα στους συλλόγους ελληνοβουλγαρικής φιλίας στους τόπους διαβίωσής τους. Στην τελευταία απογραφή του Δεκεμβρίου 1992 καταγράφηκαν 4.930 Έλληνες (σύμφωνα με εκτιμήσεις και υπολογισμούς των ίδιων των κοινοτήτων, ο αριθμός τους ανέρχεται στις 25.000 περίπου).

7. Βρέθηκαν στη Βουλγαρία πριν από 150 χρόνια περίπου, όταν μέσα στα πλαίσια των διωγμών από τους Τουρκαλβανούς του Αλή Πασά αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στη Βαλκανική Χερσόνησο για να βρουν πιο ασφαλή καταφύγιο από τις πατροπαράδοτες εστίες τους στην περιοχή των Αγράφων. Ως νομαδικός λαός άρχισε να οργανώνει τελεγκάτα και να μετακινείται ανάμεσα στον Αίμο, στη Ρίλα και στη βόρεια Ροδόπη το καλοκαίρι και στα παράλια του Πόντου και της Θράκης το χειμώνα. Στη σημερινή Βουλγαρία οι Σαρακατσάνοι αντιμετωπίζονται ως Βούλγαροι πολίτες ελληνικής καταγωγής. Η ίδρυση στο Σλίβεν στις 28/12/1990 της Ένωσης Σαρακατσάνων Βουλγαρίας συμβάλλει σημαντικά στις επαφές τους με τη βουλγαρική κοινωνία και την κρατική εξουσία. Τις ετήσιες συναντήσεις των Σαρακατσάνων τιμούν με την παρουσία και τη συμμετοχή τους οι βουλγαρικές αρχές και η τοπική κοινωνία. Στην τελευταία απογραφή του Δεκεμβρίου 1992 καταγράφηκαν ξεχωριστά 5.144 Σαρακατσάνοι (οι ίδιοι υπολογίζονται περίπου σε 15 χιλιάδες).

μικές σχέσεις κυρίως με το χώρο της Βόρειας Ελλάδας. Η βουλγαρική πλευρά ενδιαφέρεται ιδιαιτέρως να της παρασχεθούν διευκολύνσεις στα λιμάνια της Θεσσαλονίκης και της Αλεξανδρούπολης, να δημιουργηθούν μικτές επιχειρήσεις στη Βόρεια Ελλάδα, και να διανοιχθούν και άλλες μεθοριακές δίοδοι. Σε διμερές επίπεδο οι δύο πλευρές ασχολήθηκαν κυρίως με το θέμα της διευθέτησης των υδάτων του ποταμού Νέστου αλλά και με ζητήματα που σχετίζονταν με τους τομείς της ασφάλειας τόσο σε διμερές όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, της αποφυγής διπλής φορολογίας καθώς και της αμοιβαίας προστασίας των επενδύσεων. Στο διεθνές επίπεδο, έντονο υπήρξε το ενδιαφέρον της Βουλγαρίας να υποστηριχθούν από την Ευρωπαϊκή Ένωση οι σημειούμενες στη Βουλγαρία δημοκρατικές μεταβολές καθώς και να συσφιχθούν στενότερες σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να βοηθηθεί η καταρρέουσα οικονομία της.

Το 1991 έμελλε να αποτελέσει την καλύτερη περίοδο στη μετα-κομμουνιστική εποχή για τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις. Σε ό,τι αφορά τα Βαλκάνια, οι δύο χώρες συμφώνησαν στην ενθάρρυνση των διμερών και πολυμερών σχέσεων μεταξύ των βαλκανικών κρατών και στην από κοινού προώθηση πρωτοβουλιών για τη θεσμοποίηση των μηχανισμών της διαβαλκανικής συνεργασίας. Στο διμερές επίπεδο επαφών εκδηλώθηκε έμπρακτο ενδιαφέρον για μια πολύπλευρη συνεργασία στον οικονομικό, εμπορικό και τουριστικό τομέα. Ειδικότερα, τόσο κατά την επίσκεψη του τότε Πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη στη Βουλγαρία (11-12 Ιανουαρίου 1991) όσο και κατά την ανταπόδοση της επίσκεψης του τότε Πρωθυπουργού της Βουλγαρίας Ντ. Ποπώφ (14-17 Φεβρουαρίου 1991) συμφωνήθηκαν τα ακόλουθα: μέχρι το τέλος Φεβρουαρίου 1991 να καθορισθούν οι όροι και να υπογραφεί σχετική συμφωνία μεταξύ των εξουσιοδοτημένων τραπεζών των δύο χωρών για τον τρόπο χρησιμοποίησης του δανείου ύψους 50 εκατ. δολλαρίων που χορήγησε η ελληνική κυβέρνηση στη Βουλγαρία, να δημιουργηθεί Επιτροπή προκειμένου να ρυθμιστούν τα θέματα του εργατικού δυναμικού, μέχρι το τέλος Μαρτίου 1991 να δημιουργηθεί Μικτή Επιτροπή Οικολογίας για τους ποταμούς που διασχίζουν το έδαφος των δύο χωρών, να λειτουργήσει από το Μάρτιο του 1991 αεροπορική γραμμή Θεσσαλονίκης-Σόφιας, να ανοιχθούν εκατέρωθεν πολιτιστικά κέντρα στην Αθήνα και στη Σόφια, να καταργηθεί η θεώρηση για τα διπλωματικά και υπηρεσιακά διαβατήρια και να χορηγείται πολλαπλή θεώρηση εξάμηνης ισχύος στα διαβατήρια των επιχειρηματιών των δύο χωρών. Οι δύο Πρωθυπουργοί υπέγραψαν, επίσης, τις συμφωνίες για την αποφυγή διπλής φορολογίας και για την έγκαιρη προειδοποίηση σε περίπτωση πυρηνικού ατυχήματος και ανταλλαγή πληροφοριών για πυρηνικές εγκαταστάσεις.

Αποκορύφωμα των θετικών εξελίξεων στις σχέσεις των δύο χωρών θα αποτελέσει στα τέλη της ίδιας χρονιάς (7 Οκτωβρίου 1991) η υπογραφή στην Αθήνα της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας. Με τη Συμφωνία προβλέπονται ρυθμίσεις στους τομείς της οικονομίας, της ασφάλειας, της βιομηχανίας, των τραπεζών, της τεχνολογίας και της επιστήμης, της υδροοικονομίας και της οικολογίας τόσο σε διμερές επίπεδο όσο και στα πλαίσια διεθνών οργανισμών και συνεδρίων. Με το άρθρο 12 της Συμφωνίας δίδεται πρωτεύουσα σημασία στην αποκατάσταση στενής επικοινωνίας στον τομέα της έγκαιρης γνωστοποίησης πυρηνικού ατυχήματος και της ανταλλαγής πληροφοριών για πυρηνικές εγκαταστάσεις. Πρωτοποριακή και πρωτόγνωρη είναι επίσης η αναφορά της διάταξης του άρθρου 13 για τον ιδιαίτερο ρόλο της Ορθοδοξίας στην ιστορική και πνευματική ανάπτυξη των δύο λαών, όπου μάλιστα δηλώνεται ρητά ότι τα δύο κράτη θα διευκολύνουν το έργο της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε όλα τα επίπεδα.

Αντίστροφη πορεία αρχίζουν να παρουσιάζουν οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις με την απόφαση της Βουλγαρίας στις 15 Ιανουαρίου 1992 να αναγνωρίσει την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Καθόλη τη διάρκεια του 1992 οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις καθορίζονται από στασιμότητα και αμοιβαία δυσπιστία.

Το 1993 θα βρει και τις δύο χώρες με νέες κυβερνήσεις. Στη χρονιά αυτή θα καταβληθούν περισσότερες προσπάθειες εκατέρωθεν για να αναθερμανθούν οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις που τις βαραινεί πλέον, όχι μόνο η σκιά του μακεδονικού ζητήματος, αλλά και τα ζητήματα των κυρώσεων του ΟΗΕ εναντίον της Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας, η ελληνοσερβική προσέγγιση και μια ενδεχόμενη ανάμειξη των βαλκανικών χωρών στη βοσνιακή κρίση με την αποστολή ειρηνευτικών δυνάμεων.

Κατά τη διάρκεια του 1994 οι διμερείς σχέσεις περιορίστηκαν στις τακτικές ετήσιες επαφές τόσο σε κυβερνητικό επίπεδο όσο και στον τομέα της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και των συγκοινωνιών. Με την επίσκεψη στην Αθήνα του Υπουργού Εξωτερικών Στ. Ντασκάλωφ από 23 έως 25 Μαΐου 1994 προσπάθησαν και οι δυο πλευρές να αναβαθμίσουν τις δοκιμαζόμενες σχέσεις τους αναζητώντας διεξόδους και λύσεις, αφενός μεν σε διμερή θέματα (εκμετάλλευση των υδάτων του ποταμού Νέστου, άνοιγμα νέων συνοριακών διόδων, επέκταση οδικών αρτηριών), αφετέρου δε, σε θέματα μιας ευρύτερης διαβαλκανικής συνεργασίας (γιουγκοσλαβική κρίση, μακεδονικό ζήτημα, κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών).

Οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών επανήλθαν στις «καλές εποχές του πρόσφατου παρελθόντος» μετά την ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας από

τους Σοσιαλιστές στη Σόφια με τις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1994. Οι κεντρικοί άξονες πολιτικής που θα κυριαρχήσουν στις διμερείς επαφές της περιόδου 1994-1996 σχετίζονται άμεσα με την προώθηση της διαβαλκανικής συνεργασίας στα πλαίσια της διαφαινόμενης από το 1995 επίλυσης του βοσνιακού ζητήματος καθώς επίσης και με τα σχέδια για την κατασκευή του πετρελαιοαγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολης, προκειμένου να μεταφέρεται στην Ευρώπη το πετρέλαιο της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου⁸. Οι εκατέρωθεν επισκέψεις του τότε Υπουργού Εξωτερικών Κ. Παπούλια στη Σόφια (30-31/3/1995, 23/10/1995 και 22/12/1995), του τότε Πρωθυπουργού Ζ. Βιντένφφ στην Αθήνα (19-20/6/1995), του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου (20/11/1995) στη Βουλγαρία και του τότε Υπουργού Εξωτερικών Γκ. Πιρίνσκι στην Αθήνα (4-5/4/1996) συνέβαλαν σε μια αμφιπλεύρως επιδιωκόμενη αναθέρμανση των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων.

Σχέσεις Βουλγαρίας-Τουρκίας⁹

Το ιστορικό παρελθόν, η πολυπληθής μουσουλμανική μειονότητα στη Βουλγαρία και η ανάγκη διατήρησης των ισορροπιών με την άλλη πλευρά του τριγώνου, την Ελλάδα, εξακολουθούν να δίνουν σε σημαντικό βαθμό τον τόνο στις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών¹⁰. Οι σχέσεις της Βουλγαρίας με την Τουρκία, αν και εξελίσσονται σε γενικές γραμμές θετικά, εντούτοις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων. Η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη τόσο την έλλειψη ενιαίας εικόνας των εκάστοτε Βουλγάρων κυβερνώντων για το ρόλο της στις διμερείς σχέσεις των δύο χωρών όσο και τα οικονομικά προβλήματα της Βουλγαρίας, ακολουθεί μια καλά συντονισμένη οικονομικο-εμπορική στρατηγική με επιθετικό χαρακτήρα ως αιχμή του δόρατος της εξωτερικής της πολιτικής. Είναι επίσης χαρακτηριστικό των εκάστοτε επαφών σε ανώτατο επίπεδο (επισκέψεις του τότε Προέδρου Ζέλεφ τον Ιούλιο του 1994 στην Τουρκία και των Τούρκων Προέδρων Τ. Οζάλ και Σ. Ντεμιρέλ στη Βουλγαρία το Φεβρουάριο του 1993 και τον Ιούλιο

8. Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και οι προσπάθειες για τη διεύρυνση των μεταφορικών δυνατοτήτων των δύο χωρών μέσα από νέες χερσαίες, ποτάμιες και θαλάσσιες οδούς που θα συνδέουν την Κεντρική Ευρώπη και το Δούναβη με το Αιγαίο, τη Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή.

9. D. Perry, «New Directions for Bulgarian-Turkish Relations», *RFE/RL Research Report*, (Μόναχο, 16 Οκτωβρίου 1992), σ. 33-39.

10. Μετά τις επαφές με την Ελλάδα στα τέλη του 1991, ακολούθησε στις 30 Μαρτίου 1992 η πρώτη μετά το 1984 επίσκεψη ενός Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών, συγκεκριμένα του Χ. Τσετίν. Στις 6 Μαρτίου του ίδιου έτους οι δύο χώρες είχαν ήδη υπογράψει στην Κωνσταντινούπολη Συμφωνία Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Ασφάλειας και Συνεργασίας.

του 1995 αντιστοίχως) των δύο χωρών να τίθενται θέματα που σχετίζονται με τις νέες προκλήσεις στη γεωπολιτική των μεταφορών Ανατολής-Δύσης και Βορρά-Νότου και των δικτύων ενέργειας.

Η πρόκληση των πετρελαιαγωγών

Η βαλκανική χερσόνησος στη συνορεύουσα με τις περιοχές του Καυκάσου νοτιοανατολική της πλευρά φαίνεται να συνιστά τη «φυσική» διέξοδο των πετρελαίων της Κ. Ασίας προς τον υπόλοιπο κόσμο μέσω της λεκάνης της Μεσογείου. Η αναζήτηση από τα μέσα του 1994 ενός νέου συστήματος ασφάλειας και σταθερότητας για τους βαλκανικούς δρόμους των πετρελαίων και των άλλων εν γένει ενεργειακών προϊόντων άρχισε να καθίσταται ως εξαιρετικώς επείγουσα. Με την ειρήνευση στη Γιουγκοσλαβία και τις Συμφωνίες του Ντέυτον δόθηκε μία διέξοδος στη συνολική προβληματική της ασφάλειας της Ν.Α. Ευρώπης. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, τόσο στην περιοχή προέλευσης των πετρελαϊκών κοιτασμάτων (στην Τσετσενία με την εμπλοκή της Ρωσίας) όσο και στην αναζητούμενη περιοχή εξόδου αυτών των κοιτασμάτων (ελληνοτουρκική μεθόριος-Αιγαίο) τα επιμέρους προβλήματα εξακολουθούν να καθιστούν τα σχέδια προώθησης μεταφοράς του πετρελαίου εξαιρετικώς επισφαλή.

Ταυτόχρονα, από τις αρχές της τελευταίας δεκαετίας του παρόντος αιώνα και οι μεγάλες εταιρείες που ελέγχουν την παγκόσμια αγορά πετρελαίου άρχισαν να συμμετέχουν ενεργώς στην αναζήτηση και στη στήριξη των καλύτερων πολιτικών λύσεων για τη διοχέτευση των τεράστιων αποθεμάτων ενέργειας της πρώην ΕΣΣΔ προς τη Δύση, ώστε να μειωθεί παράλληλα και η εξάρτησή της από τις παραδοσιακές χώρες εξαγωγής πετρελαίου, δηλ. το Ιράν, το Ιράν και τις υπόλοιπες αραβικές χώρες. Η διαμόρφωση του ενεργειακού χάρτη του επομένου αιώνα περιλαμβάνει τα ήδη υπάρχοντα δίκτυα πετρελαιαγωγών και φυσικού αερίου καθώς και την κατασκευή νέων δικτύων σε συνδυασμό με λιμενικές και πετρελαϊκές εγκαταστάσεις. Η προώθηση των σχεδίων απαιτεί τον έλεγχο, την ασφάλεια και τη σταθερότητα των περιοχών άντλησης, διέλευσης, επεξεργασίας και μεταφοράς των κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου. Για τις ανάγκες του νέου ενεργειακού περιβάλλοντος είναι απαραίτητη η διαμόρφωση μιας στενής διασύνδεσης μεταξύ των απομακρυσμένων ζωνών και περιοχών όπου τα γεωγραφικά και πολιτικοστρατιωτικά σύνορα κρατούσαν επί δεκαετίες σε απομόνωση. Το ενεργειακό δυναμικό των περιοχών της Κεντρικής Ασίας (Τουρκμενιστάν, Ουζμπεκιστάν, Καζακιστάν, Κιργιζιστάν), της Κασπίας Θάλασσας αλλά και του Καυκάσου

(Αζερμπαϊτζάν, Γεωργία, νότια Ρωσία) πρέπει να ξεπεράσει, όχι μόνο δύσβατες ορεινές ζώνες αλλά και περιοχές με αιματηρές και πολύπλοκες εθνικιστικές, θρησκευτικές και πολιτικές εμφύλιες συγκρούσεις και αντιπαράθεσεις, προκειμένου να καταλήξει στη θάλασσα, είτε στον Εύξεινο Πόντο είτε στη Μεσόγειο.

Στο μέσον αυτής της νέας γεωπολιτικής διάστασης αλλά και πρόκλησης των δεδομένων στα Βαλκάνια βρίσκεται η Βουλγαρία με τη χεμαζόμενη οικονομία της και τη δραματική πτώση του βιοτικού επιπέδου (ιδιαίτερος από τα μέσα του 1996)¹¹ των κατοίκων της που είχε ήδη ξεκινήσει από τα τέλη του 1994. Η Βουλγαρία, που στα πλαίσια αυτού του τεράστιου ανταγωνισμού για τη μεταφορά των ενεργειακών αποθεμάτων της Κ. Ασίας, συνδέεται άμεσα με το ζήτημα του πετρελαιοαγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολης, συναντά για άλλη μια φορά την αντιπαράθεση Ελλάδας-Τουρκίας. Η κάθε μία από τις δύο χώρες προσπαθεί να αποκλείσει την ουσιαστική συμμετοχή της άλλης ενισχύοντας την επιχειρηματολογία της έναντι του ενδιάμεσου σταθμού που συνιστά η Βουλγαρία για την πραγματοποίηση του σχεδίου μεταφοράς των πετρελαϊκών κοιτασμάτων. Αυτό το κλίμα καχυποψίας και αντιπαλότητας καλλιεργείται σε όλα τα επίπεδα των εμπλεκόμενων χωρών. Παρακολουθώντας κανείς τα σχετικά δημοσιεύματα¹² για τα σχέδια του πετρελαιοαγωγού και την προσπάθεια ενημέρωσης της κοινής γνώμης αυτών των χωρών, παρατηρεί τη διαπλοκή πόθων, συμφερόντων, ονείρων και επιδιώξεων που δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα αλλά συνδέονται άμεσα με πολιτικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές παραμέτρους.

Η κάθε είδους ένταση στο Αιγαίο Πέλαγος και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις με τις συνεπαγόμενες προσπάθειες επίλυσης των διαφορών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας συμπίπτουν χρονικά με τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα για την επιλογή, κατασκευή και οργάνωση της μεταφοράς, φόρτωσης και διανομής του πετρελαϊκού πλούτου της Κασπίας Θάλασσας και της Κ. Ασίας με χρονικό ορίζοντα ολοκλήρωσής τους την πρώτη δεκαετία του επόμενου αιώνα. Η κατάσταση στο όμορο με τα κοιτάσματα της Κ. Ασίας Ιράν, η πορεία του κεντρικού ζητήματος, το σύστημα ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου και η προοπτική στρατιωτικής συνεργασίας Τουρκίας-Ισραήλ είναι μαζί με τη δυναμική των ελληνοτουρκικών προβλημάτων τα

11. *Demokratsija* (Σόφια, 15 Μαΐου 1996, 17 Μαΐου 1996)· *Kontinent* (Σόφια, 29 Μαΐου 1996)· L. Hochstader, «Bulgaria Slides Toward Economic Collapse», *Washington Post*, (Ουάσινγκτον, 9 Φεβρουαρίου 1997).

12. *Duma* (Σόφια, 4 Μαρτίου 1996)· *24 Časa* (Σόφια, 6 Ιουλίου 1996)· *Trud* (Σόφια, 20 Οκτωβρίου 1996)· *Ναυτεμπορική* (Αθήνα, Μάιος 1996), σ. 50-57· *Καθημερινή* (Αθήνα, 9 Ιουνίου 1996, 10 Νοεμβρίου 1996)· *Επενδυτής* (Αθήνα, 26-27 Οκτωβρίου 1996)· *Izvestija* (Μόσχα, 17 Ιουνίου 1995).

χαρακτηριστικά στοιχεία που «περιβάλλουν» τις υπό εξέταση περιοχές, που σε τελική ανάλυση, φαίνεται να σχηματίζουν μια νέα *Μέση Ανατολή* στον 21ο αιώνα.

Στο πλαίσιο αυτής της ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης δεν παραλείπει η Βουλγαρία να εμφανίζει και η ίδια κάποιες πρωτοβουλίες¹³ που την καθιστούν ενεργητικό παράγοντα στη διαμόρφωση των εξελίξεων στα Βαλκάνια. Η πρότασή της στα μέσα του 1995 για την παράκαμψη της Ελλάδας και της Τουρκίας, και συνεπώς των προβλημάτων τους, έκανε λόγο για τη σύνδεση του Μπουργκάς μέσω της ΠΓΔΜ και της Αλβανίας με τα διυλιστήρια της Ιταλίας.

Μετά την άνοδο στην εξουσία στη Βουλγαρία του Σοσιαλιστικού Κόμματος το 1994, δόθηκε μια νέα ώθηση στις σχέσεις της Βουλγαρίας τόσο με τη Ρωσία όσο και με την Ελλάδα. Οι κοινές ή ξεχωριστές επαφές και συναντήσεις ανάμεσα σε υπουργούς και εμπειρογνώμονες αυτών των χωρών έμελλε να καθορισθούν από την ανάγκη προώθησης των σχεδίων για τη μεταφορά των πετρελαίων του Καυκάσου και της Κ. Ασίας προς τη Μεσόγειο και κατ' επέκταση προς την Ευρώπη.

Η υπόθεση της κατασκευής του πετρελαιοαγωγού Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολης έχει γνωρίσει αρκετές διακυμάνσεις ως προς τις πιθανότητές της να λάβει τελικά «σάρκα και οστά». Στις 20 Δεκεμβρίου 1994 υπεγράφη στη Μόσχα μνημόνιο¹⁴ μεταξύ Ελλάδας και Ρωσίας για την κατασκευή διαβαλκανικού αγωγού πετρελαίου από το Μπουργκάς της Βουλγαρίας στο λιμάνι της Αλεξανδρούπολης για το τελικό στάδιο της μεταφοράς των πετρελαϊκών κοιτασμάτων από τις περιοχές της Υπερκανκασίας και της Κασπίας Θάλασσας. Κατά τη διάρκεια του 1995 το θέμα τίθεται στις περιοδικές συναντήσεις σε διμερές και τριμερές επίπεδο τόσο μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών της

13. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αφορά στην υπογραφή Πρωτοκόλλου συμφωνίας για την κατασκευή της λεγόμενης *οδικής Παραεγνατίας* που υπέγραψαν στις 23 Οκτωβρίου 1995 στη Νέα Υόρκη οι Πρόεδροι της Βουλγαρίας, της Τουρκίας, της Αλβανίας και της ΠΓΔΜ για τη συγκοινωνιακή σύνδεση του Ευξείνου Πόντου με την Αδριατική στην αλβανική πόλη του Δυρραχίου. Παράλληλα με την οδική διασύνδεση του Ευξείνου Πόντου με την Αδριατική, η Βουλγαρία ενδιαφέρεται και για τη σιδηροδρομική διασύνδεση των αναφερθεϊσών περιοχών. Ήδη η Σόφια συνδέεται με διπλή γραμμή με την Κωνσταντινούπολη. Αν αυτή η γραμμή επεκταθεί και προς τα Σκόπια, τότε τα 3/4 του όλου εγχειρήματος της λεγόμενης *σιδηροδρομικής Παραεγνατίας* θα είναι έτοιμα.

14. Τις προσπάθειες επίτευξης συμφωνίας ξεκίνησαν οι ιδιωτικές εταιρείες *RAO GasProm* (ιδρύθηκε το Φεβρουάριο του 1992 και είναι ρωσικών συμφερόντων) και *Prometheus Gas S.A.* (συνίσταται από τη ρωσική εταιρεία *Verp Gazexport* - *θγατρική εταιρεία της RAO GasProm* - με 50% και τον ελληνικό όμιλο των εταιρειών του εφοπλιστή Κοπελουζού/*Copelouzos Group* που κατέχει το υπόλοιπο 50% αυτής της εταιρείας) σε συνεργασία με τον όμιλο των εταιρειών Λάτση. Για την κατασκευή και την εκμετάλλευση του έργου συμφωνήθηκε η σύσταση διεθνούς εταιρείας με την επωνυμία «*Transbalkan Pipeline S.A.*».

Βουλγαρίας, της Ελλάδας και της Ρωσίας όσο και μεταξύ εμπειρογνομώνων των εμπλεκόμενων χωρών και ιδιωτικών εταιρειών. Η σημειούμενη, όμως, κωλυσιεργία φαίνεται να οφείλεται σε δύο λόγους: α) Η Ρωσία, ως κάτοχος αλλά και διανομέας των ενεργειακών κοιτασμάτων, προσπαθεί να εξασφαλισθεί από πάσης πλευράς, αποσκοπώντας ουσιαστικά στον σχεδόν απόλυτο έλεγχο της ροής των κοιτασμάτων από το Αζερμπαϊτζάν και το Καζακστάν, όπου οι εμπλεκόμενες, τεραστίων συμφερόντων και δυνατοτήτων, ιδιωτικές εταιρείες με ή χωρίς την αρωγή των κυβερνήσεων αναφοράς τους αποσκοπούν και οι ίδιες με τη σειρά τους να πετύχουν τις καλύτερες συμφωνίες για λογαριασμό τους. β) Η Βουλγαρία, από τη μεριά της, επιδιώκει να εκμεταλλευθεί την ενδιάμεση θέση της στη διακίνηση του πετρελαίου, ώστε να πετύχει τα όσο το δυνατόν μεγαλύτερα οικονομικά ωφέλη από τα δικαιώματα διύλισης και τράνζιτ. Επιθυμεί περισσότερο την κρατική παρουσία (η παρουσία των σοσιαλιστών στην εξουσία είναι δηλωτική αυτής της θέσης) στην εκπόνηση του έργου του αγωγού με τον παράλληλο περιορισμό των εμπλεκόμενων ιδιωτικών εταιρειών.

Μετά τη συμφωνία τον Απρίλιο του 1996 μεταξύ της Ρωσίας και του Καζακστάν για τη μεταφορά των κοιτασμάτων του Τεγκίξ στο ρωσικό λιμάνι του Νοβοροσίσκ, αναθερμαίνεται το ενδιαφέρον για τον αγωγό Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολης που εντάσσεται στις εναλλακτικές δυνατότητες του τελικού σταδίου διανομής των κοιτασμάτων του Καζακστάν. Στα μέσα Οκτωβρίου του 1996 υπογράφεται τελικά στη Σόφια η σχετική συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων της Βουλγαρίας, της Ρωσίας και της Ελλάδας και με τη συμμετοχή των ήδη ενδιαφερομένων ιδιωτικών εταιρειών¹⁵.

Ανεξαρτήτως των επιμέρους διαφορών σε κυβερνητικό και ιδιωτικό επίπεδο, τόσο η βουλγαρική όσο και η ελληνική πλευρά, που ουσιαστικά ο ρόλος τους είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένος στα πλαίσια της διανομής των μεταφερομένων κοιτασμάτων, βλέπουν, υπό ευρεία έννοια, στην κατασκευή του πετρελαιοαγωγού τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

- α) ανυπαρξία εδαφικών ανωμαλιών,
- β) μεσαίας κλίμακας απόσταση (275-300 χιλιόμετρα),
- γ) χαμηλό κόστος μεταφοράς,

δ) παράκαμψη του Βοσπόρου, αφού i. ήδη η Τουρκία έχει θέσει αυστηρούς περιορισμούς στη διακίνηση επικίνδυνων εύφλεκτων φορτίων δι' αυτής της θαλασσίας οδού και ii. προσφέρεται μια εναλλακτική δυνατότητα στο σύ-

15. Η μόνη, όμως, ουσιαστική διαφορά που φαίνεται να αίρει τις όποιες αντιρρήσεις και κωλυσιεργίες στην εκτέλεση του έργου βρίσκεται στη συμμετοχή της αμερικανικής εταιρείας CHEVRON (που έκλεισε τη συμφωνία για τα κοιτάσματα του Τεγκίξ στο Καζακστάν) με ποσοστό 8%.

στημα της μεταφοράς και διανομής με την παράκαμψη της Τουρκίας και της προσπάθειάς της να προωθήσει και να ελέγξει μονοπωλιακά όλες τις διαδρομές των πετρελαιοαγωγών από το έδαφός της,

ε) πολιτική και αμυντική κάλυψη του έργου με τη συμμετοχή της Ελλάδας στις δομές της Ε.Ε., του ΝΑΤΟ και της ΔΔΕ. Η θέση σε λειτουργία του πετρελαιοαγωγού πρόκειται κατά λογική συνέπεια να αναβαθμίσει τις παραμεθόριες περιοχές Βουλγαρίας-Ελλάδας, να συμβάλει τα μέγιστα, μέσω της ανάγκης για την ασφάλεια των αγωγών, στην αμυντική τους θωράκιση, και, τέλος, να προσδώσει σημαντικά οικονομικά έσοδα από τη διέλευση και αποθήκευση των ενεργειακών κοιτασμάτων.

Ιδιαίτερος σημαντικό είναι, επίσης, το ενδιαφέρον αλλά και η υποδομή που διαθέτει η Βουλγαρία στον τομέα της μεταφοράς του φυσικού αερίου¹⁶. Ουσιαστικά συνιστά το μεγαλύτερο κέντρο διανομής φυσικού αερίου στα Βαλκάνια καθόσον διαθέτει 2.200 χιλιόμετρα αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου όπως επίσης και 625 χιλιόμετρα αγωγών τράνζιτ για τη διανομή του φυσικού αερίου προς τις γειτονικές της χώρες. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1996 τροφοδοτεί με φυσικό αέριο από τη Ρωσία την Ελλάδα.

Σχέσεις Βουλγαρίας με τις άλλες βαλκανικές χώρες

Τη μεγαλύτερη δυσκολία προσέγγισης παρουσιάζουν οι σχέσεις της Βουλγαρίας με την Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας. Τόσο η ιστορική αντιπαλότητα στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου όσο και ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία και τα μειονοτικά ζητήματα στα κοινά σύνορα των δύο χωρών αποτελούν σημαντικά εμπόδια για την προώθηση συγκεκριμένων βημάτων στις διμερείς σχέσεις των δύο κρατών. Με βάση τη διεθνή πρακτική, όταν οι σχέσεις δύο χωρών βρίσκονται σε άσχημο επίπεδο, τότε είναι κατά κανόνα η οικονομία που προσπαθεί να ανοίξει τους διαύλους επικοινωνίας. Η υπογραφή εμπορικής συμφωνίας το Δεκέμβριο του 1995 οδήγησε στην επίτευξη συμφωνίας στον αμυντικό τομέα στις 7 Φεβρουαρίου 1996 και στην επίσκεψη του τότε Βούλγαρου Πρωθυπουργού Ζ. Βιντένωφ στο Βελιγράδι στις 12 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους που κατέληξε στην υπογραφή συμφωνιών οικονομικής φύσεως. Με αυτή τη συμφωνία αμυντικής συνεργασίας, η Βουλγαρία έκλεισε τον κύκλο παρόμοιων συμφωνιών με όλες τις όμορες της χώρες¹⁷.

16. Πρωταγωνιστικό ρόλο στο «παιχνίδι» του φυσικού αερίου στη Βουλγαρία διαδραματίζει η εταιρεία *Torenergy* στην οποία συμμετέχει με 50% η ρωσική εταιρεία *RAO GasProm*.

17. Ο τότε Πρόεδρος Ζέλεφ θεώρησε ότι η συμφωνία αυτή με το Βελιγράδι ενισχύει τον άξονα, που κατά τη γνώμη του προωθούσε με την πολιτική της η τότε κυβέρνηση του Ζ. Βιντέ-

Οι σχέσεις της Βουλγαρίας με τη Ρουμανία¹⁸ ξεκίνησαν στη νέα περίοδο μετά το 1989 με την υπογραφή τον Ιανουάριο του 1992 της Συνθήκης Φιλίας, Συνεργασίας και Καλής Γειτονίας. Οι δύο χώρες έχουν συνδεθεί, κατά κάποιον τρόπο, στην πορεία τους προς τους ευρωπαϊκούς και τους ατλαντικούς τους προσανατολισμούς, αφού τόσο η Ε.Ε. όσο και το ΝΑΤΟ αντιμετωπίζουν από κοινού τις περιπτώσεις των δύο χωρών. Στις διμερείς τους επαφές αναζητούν κοινούς τρόπους δράσης, αλλά ταυτόχρονα προσπαθούν να ενδυναμώσουν, μέσω της Ελλάδας, τις προσπάθειες τους προς τους συγκεκριμένους οργανισμούς, και παράλληλα, να βελτιώσουν τη θέση τους στις αναζητήσεις για το νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται στον ευρωπαϊκό χώρο της ενέργειας και των μεταφορών (τα προβλήματα μόλυνσης¹⁹ του Ευξείνου Πόντου και του Δούναβη και οι νέοι οδικοί άξονες στην Ευρώπη με την κατασκευή των αντίστοιχων γεφυρών στο Δούναβη συνιστούν σημεία τριβών ανάμεσα στα δύο κράτη).

Οι σχέσεις της Βουλγαρίας με την Αλβανία²⁰ θα κινηθούν περισσότερο, μέσω των επαφών του τότε Προέδρου Ζέλεφ με τον ομόλογό του Σ. Μπερίσα στη Σόφια και στα Τίρανα (27-29 Απριλίου 1994 και 7-8 Αυγούστου 1995 αντιστοιχώς) στην αναζήτηση εναλλακτικών δυνατοτήτων στα πλαίσια πολυμερούς συνεργασίας και βοήθειας στους τομείς των επικοινωνιών και της ενέργειας (υπογραφή Πρωτοκόλλου συμφωνίας για την κατασκευή της λεγόμενης *οδικής Παραεγνατίας* στις 23 Οκτωβρίου 1995 στη Νέα Υόρκη μεταξύ των Προέδρων της Βουλγαρίας, της Τουρκίας, της Αλβανίας και της ΠΓΔΜ για τη συγκοινωνιακή σύνδεση του Ευξείνου Πόντου με την Αδριατική στην αλβανική πόλη του Δυρραχίου).

Μακεδονικό ζήτημα

Για τη Βουλγαρία υπάρχει επίσης και το μακεδονικό ζήτημα, που αναλόγως των επενεργουσών ιστορικών, γλωσσικών και μειονοτικών παραμέτρων

ναφ, μεταξύ Αθηνών, Σόφιας και Βελιγραδίου, και, συνεπώς, έμελλε να δημιουργήσει προβλήματα στις σχέσεις της χώρας με την Τουρκία. Στις 29 Νοεμβρίου 1996 οι δύο χώρες θα υπογράψουν νέα συμφωνία για τον προγραμματισμό της συνεργασίας τους στον τομέα της άμυνας κατά το έτος 1997.

18. S. Riedel, «Bulgariens Balkanpolitik im Spiegel seiner politischen und wirtschaftlichen Transformation», *Südosteuropa* (Μόναχο, 11-12/1992), σ. 711-716. Στον τομέα της διμερούς αμυντικής συνεργασίας οι δύο χώρες προχώρησαν στην υπογραφή συμφωνίας στις 29 Ιανουαρίου 1994.

19. Στις 27 Δεκεμβρίου 1993 οι δύο χώρες θα υπογράψουν συμφωνία για το περιβάλλον.

20. Στις 14 Φεβρουαρίου 1993 οι δύο χώρες θα υπογράψουν Συμφωνία Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Ασφάλειας και Συνεργασίας.

μεταβάλλονται οι πρωταγωνιστές. Στο ζήτημα αυτό εμπλέκονται καταρχήν η Γιουγκοσλαβία/Σερβία και η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και κατά δεύτερο λόγο η Ελλάδα. Η μεταπολεμική πολιτική της κομμουνιστικής Βουλγαρίας στο μακεδονικό ζήτημα καθορίζεται από την παράλληλη ύπαρξη και δράση δύο συνιστωσών. Από τη μια πλευρά η κομμουνιστική Βουλγαρία δεν αναγνώριζε την ύπαρξη «μακεδονικής» μειονότητας στη διοικητική περιφέρεια της Μακεδονίας του Πιρίν, ενώ από την άλλη πλευρά αποδεχόταν τη διαμορφωθείσα πραγματικότητα στο εσωτερικό της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας με την ίδρυση της Σ.Δ. Μακεδονίας, ευρισκόμενη, όμως, σε φανερή αντίθεση με τη θέση της για τη βουλγαρική συνείδηση των κατοίκων της Σ.Δ.Μ. Η πάγια βουλγαρική θέση είναι η μη αναγνώριση της ύπαρξης ιδιαίτερης «μακεδονικής» εθνότητας. Η Βουλγαρία του Ζίφκωφ αγωνιζόταν σταθερά για να αποδείξει τις φιλειρηνικές διαστάσεις της βαλκανικής της πολιτικής, μη επιτυγχάνοντας πάντοτε, παρόλα αυτά, να κρύβει τη δυσαρέσκειά της για τις προσπάθειες «μακεδονοποίησης» της ιστορίας της εκ μέρους των κρατικών αρχών και των επιστημονικών κύκλων της Σ.Δ.Μ. και της Γιουγκοσλαβίας. Καθοριστικός ήταν επίσης και ο ρόλος της ΕΣΣΔ στη δημιουργία των εκάστοτε παλινδρομήσεων της βουλγαρικής πολιτικής στο μακεδονικό ζήτημα.

Στους επόμενους μήνες από την απόφαση της Βουλγαρίας στις 15/1/1992 να αναγνωρίσει ως ανεξάρτητο κράτος την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας έμελλε να επικρατήσει γενικά ένα αίσθημα ευφορίας ανάμεσα στη Σόφια και στα Σκόπια που κορυφώθηκε ύστερα από μια σειρά θερμών επαφών και διαβουλεύσεων μεταξύ των δύο πλευρών με σκοπό την πολύπλευρη ανάπτυξη των σχέσεών τους. Και αν αυτό το αίσθημα ευφορίας στη Βουλγαρία στο χρονικό διάστημα μεταξύ του 1992 και των αρχών του 1993 είχε ανέβει κατακόρυφα, αφού η χώρα μπορούσε πλέον να μιλάει και να πράττει ελεύθερα στο μέχρι τότε «ξεχασμένο» ζήτημα της Μακεδονίας, οι βουλγαρικοί υπολογισμοί, ότι δηλαδή, με το να τεθεί η Βουλγαρία επικεφαλής των χωρών που θα αναγνωρίσουν την ΠΓΔΜ, θα συμπάρεσυρε το όλο ζήτημα στην άμεση επίλυσή του και θα βοηθούσε στη γενικότερη βελτίωση της εικόνας της Βουλγαρίας στα μάτια της Δύσης, δεν κατέστη δυνατό να εκπληρωθούν.

Λίγο αργότερα, οι Βούλγαροι άρχισαν να εκφράζουν κατά κύριο λόγο έντονα τις ανησυχίες τους για το ζήτημα του άρθρου 49§1 του Συντάγματος της ΠΓΔΜ σχετικά με την προβλεπόμενη προστασία από τη «Δημοκρατία της Μακεδονίας» των μελών του «μακεδονικού» έθνους που ζουν στις γειτονικές χώρες. Μετά το 1994 συνέχισαν να διατυπώνονται ακόμη πιο έντονα οι ανησυχίες της Βουλγαρίας τόσο στα θέματα της εθνότητας και της ύπαρξης

μειονοτήτων στις δύο χώρες όσο και στο γλωσσικό ζήτημα. Ύστερα μάλιστα από την απόπειρα δολοφονίας του Προέδρου της ΠΓΔΜ Κ. Γκλιγκόρωφ²¹ στις 3 Οκτωβρίου 1995, η Βουλγαρία βίωσε σε διεθνές επίπεδο τις ιστορικές της διασυνδέσεις με το μακεδονικό ζήτημα και γνώρισε από πρώτο χέρι τις δυσμενείς επιπτώσεις στη συνολική της εικόνα²² με τις κατηγορίες και τις ευθύνες που της αποδόθηκαν για την ανάμειξη της στη συγκεκριμένη απόπειρα. Η Βουλγαρία σήμερα εξακολουθεί πλέον να μην αισθάνεται άνετα με τις εξελίξεις στις σχέσεις της με την ΠΓΔΜ.

Περιφερειακή σταθερότητα

Σε αντίθεση με τον τομέα της διμερούς πολιτικής συνεργασίας, όπου οι εξελίξεις επηρεάζονται από τα γεγονότα στα Βαλκάνια, και τη μη επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων, τελείως διαφορετική παρουσιάζεται η κατάσταση στον τομέα της λεγόμενης *στρατιωτικής διπλωματίας*. Αμέσως μετά την πτώση του καθεστώτος Ζίφκωφ και τη διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας, η Βουλγαρία βρέθηκε μετέωρη σε ό,τι αφορά στην αμυντική της κάλυψη. Η προστατευτική ομπρέλα της Σοβιετικής Ένωσης ανήκει πλέον στο παρελθόν και η μετα-κομμουνιστική Βουλγαρία προσπαθεί να διαμορφώσει με σαφήνεια το αμυντικό της δόγμα²³. Μεσούσης, άλλωστε, και της γιουγκοσλαβικής κρίσης που καθιστούσε τη συνολική κατάσταση στα Βαλκάνια εντελώς ασταθή, η Βουλγαρία αντιμετωπίζει αυτό το «κενό» ασφάλειας συνάπτοντας διμερή αμυντικά σύμφωνα με γειτονικές και άλλες χώρες. Ταυτόχρονα έχει ξεκινήσει από το 1991 μια προσπάθεια προσεταιρισμού του ΝΑΤΟ, που έμελλε τελικά στις 14 Φεβρουαρίου 1994 να γνωρίσει την κορύφωσή της, όταν η Βουλγαρία προσχώρησε στο πρόγραμμα που εκπόνησε η Ατλαντική Συμμαχία, υπό την κωδική ονομασία «Σύμπραξη για την Ειρήνη» (*Partnership for Peace*), προ-

21. *Θεσσαλονίκη* (Θεσσαλονίκη, 6 Οκτωβρίου 1995, «Υπόνοιες κατά της βουλγαρικής μαφίας»): *Ελεύθερος Τύπος* (Αθήνα, 15 Οκτωβρίου 1995, Κ. Μυστακίδου, «Επίθεση κατά Γκλιγκόρωφ και η Βουλγαρία...»): *Καθημερινή* (Αθήνα, 4 Νοεμβρίου 1995): *Θεσσαλονίκη* (Θεσσαλονίκη, 6 Νοεμβρίου 1995, «Ήρθε η δικαίωση»).

22. Η συγκεκριμένη υπόθεση προστέθηκε στην άσχημη εικόνα της χώρας, όταν στη δεκαετία του 1980 η κομμουνιστική Βουλγαρία συνδέθηκε τόσο με την απόπειρα δολοφονίας του Πάπα Ιωάννη-Παύλου του Β' όσο και με υποψίες για την εκπαίδευση και οικονομική στήριξη τρομοκρατικών οργανώσεων.

23. «Military Doctrine of the Republic of Bulgaria: basic provisions», *Bulgarian Military Review* (Σόφια, 3-4/1993), σ. 3-12· Oscar Clyatt, *Bulgaria's Quest for Security after the Cold War*, Institute for National Strategic Studies, Washington D.C. 1993, 109 p.· Κ. Engelbrekt, «Bulgaria's Evolving Defense Policy», *Radio Free Europe/Radio Liberty* (Μόναχο, 32/19 Αυγούστου 1994), σ. 45-51.

κειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για μια καλύτερη προσέγγιση με τις πρώην κομμουνιστικές χώρες (και συνεπώς αντίπαλες μέχρι πρότινος) χώρες της Α. Ευρώπης.

Ανεξαρτήτως όμως των γεγονότων, οι επαφές της Βουλγαρίας με το NATO παρουσιάζουν αρκετές δυσκολίες, απ' ό,τι οι αντίστοιχες επαφές με την Ε.Ε., ως προς το βαθμό της συναίνεσης των πολιτικών δυνάμεων της χώρας για την προώθηση αυτής της πολιτικής. Οι παράγοντες που υπεισέρχονται στις επαφές με το NATO ξεκινούν από τις διαφορετικές ιδεολογικές αντιλήψεις μεταξύ του Προέδρου της Βουλγαρίας κατά τη διάρκεια της επταετίας Ζ. Ζέλεφ και των κυβερνητικών σχημάτων σοσιαλιστικής απόχρωσης αντικατοπτριζόμενες επαγωγικά στο ιστορικό παρελθόν της χώρας και στη διασύνδεσή της με τους στρατιωτικούς μηχανισμούς της Α. Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης. Στην περίπτωση της Ατλαντικής Συμμαχίας²⁴ όλοι οι βασικοί πρωταγωνιστές εκατέρωθεν είναι δύσπιστοι. Οι ΗΠΑ κοιτάζοντας προς τα πίσω, στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και μετά τις αλλαγές του 1989, δεν εμπιστεύονται το πλήρες άνοιγμα του NATO στον μέχρι πρότινος πιο πιστό σύμμαχο του σοβιετικού στρατοπέδου· άλλωστε, την προτεραιότητα έχουν οι χώρες της Κ. Ευρώπης. Η Ρωσία εξακολουθεί να θεωρεί την Α. Ευρώπη συνολικά ως το σπουδαιότερο γεωπολιτικό προγεφύρωμα έναντι της Δύσης. Στην περίπτωση της Βουλγαρίας η Ρωσία²⁵ εκμεταλλεύεται τη φιλική προδιάθεση της βουλγαρικής σοσιαλιστικής κυβέρνησης προς το μέρος της καθώς και τις μεγάλες ανάγκες των βουλγαρικών Ενόπλων Δυνάμεων και της πολεμικής βιομηχανίας σε τεχνολογικό εξοπλισμό και πρώτες ύλες.

Μέσα στα πλαίσια, λοιπόν, της αναζήτησης της νέας Βουλγαρίας κάποιων αμυντικών εγγυήσεων²⁶, σημαίνουσα θέση καταλαμβάνουν οι επαφές της με τις βαλκανικές χώρες²⁷. Ειδικότερα, στις επαφές με την Ελλάδα στο στρατιωτικό τομέα, θα αποτελέσει σημαντικής σπουδαιότητας για την άμυνα των δύο χωρών και επισφράγιση των πρωτοβουλιών τους στον αμυντικό το-

24. Παρότι στη διάρκεια της επταετίας δύο Γ.Γ. του NATO επισκέφθηκαν τη Βουλγαρία (ο Manfred Wörner το 1991 και ο σημερινός Γ.Γ. της Συμμαχίας το Μάιο του 1996 Javier Solana, εντούτοις, δεν δίστασαν και οι δύο να μιλήσουν ανοικτά για τις δυσκολίες που παρουσιάζει, ιδιαίτερας η βουλγαρική περίπτωση, ως πρώην πιστός σύμμαχος της ΕΣΣΔ).

25. Στις 31 Ιανουαρίου 1997 ο Ρώσος Πρωθυπουργός Β. Τσερνομίντιν θα δηλώσει στο Νταβός της Ελβετίας ότι η Βουλγαρία θα χάσει αν γίνει μέλος του NATO, εξέλιξη που φυσικά περνάει μέσα από τη γενικότερη πολιτική της Ατλαντικής Συμμαχίας έναντι της Ρωσίας και των πρώην συμμάχων της. Βλ. σχετικά 24 Časa (Σόφια, 1 Φεβρουαρίου 1997).

26. N. Slatinski/M. Caparini, «Bulgarian Security and Prospects for Reforms», *NATO review* (Βρυξέλλες, 3/1994), σ. 28-32· «National Security Concept of the Republic of Bulgaria», *Bulgarian Military Review* (Σόφια, 4/1995), σ. 3-31.

27. «Regional Security and Stability. The Bulgarian View», *Bulgarian Military Review* (Σόφια, 2/1995), σ. 5-18.

μέα, η υπογραφή της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας του 1991. Συγκεκριμένα υπάρχει ιδιαίτερη ρύθμιση για αμυντικά θέματα που ενδιαφέρουν τις συμβαλλόμενες χώρες, ώστε οι Ένοπλες Δυνάμεις να καταστούν σημαντικός παράγοντας για την εγγύηση της ειρήνης και της ασφάλειας στα Βαλκάνια, συμβαδίζοντας με το γενικότερο κλίμα αποπλισμού και ύφεσης στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Ιδιαίτερος αξιοπρόσεκτη είναι η διάταξη του άρθρου 6 της Συμφωνίας του 1991, όπου σε περίπτωση που το ένα από τα δύο κράτη υποστεί άμεση ή έμμεση επίθεση ή απειληθεί εναντίον του χρήση βίας από τρίτη χώρα, το άλλο κράτος δεν θα παράσχει στη χώρα εκείνη καμία πολιτική, στρατιωτική ή άλλη βοήθεια και υποστήριξη.

Μέχρι σήμερα έχουν υπάρξει Συμφωνίες για την εγκατάσταση τηλεφωνικής γραμμής μεταξύ των Γενικών Επιτελείων Ελλάδας-Βουλγαρίας προκειμένου να ανταλλάσσονται πληροφορίες βάσει των προβλεπομένων από τη Συνθήκη για τον περιορισμό των συμβατικών όπλων/Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE), που υπογράφηκε το 1990 στο Παρίσι και τέθηκε σε ισχύ το 1992, για την αμυντική βιομηχανία, για τη συνεργασία μεταξύ των Ενόπλων Δυνάμεων των δύο κρατών²⁸, για την ανταλλαγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων²⁹ (όπως εκπαίδευση πιλότων, εξάσκηση προσωπικού σε πεδία βολής), διενέργεια κοινών ασκήσεων σε διμερές επίπεδο³⁰ και στα πλαίσια του προγράμματος του ΝΑΤΟ *Σύμπραξη για την Ειρήνη*³¹. Επίσης, τα Γενικά Επιτελεία των δύο χωρών έχουν μέχρι σήμερα προχωρήσει στην εξέταση θεμάτων, όπως ανταλλαγές επισκέψεων και αντιπροσωπειών στρατιωτικών, καθηγητών στρατιωτικών Σχολών Πολέμου και στρατιωτικών γιατρών, διενέργειας αθλητικών συναντήσεων μεταξύ στρατιωτικών μονάδων καθώς και ανταλλαγής επισκέψεων πολεμικών πλοίων και διενέργεια αμοιβαίων δοκιμαστικών επιθεωρήσεων βάσει της συνθήκης CFE.

Η συνεργασία της Βουλγαρίας με την Τουρκία³² στους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας ξεκίνησε σχεδόν ταυτόχρονα με τις αντίστοιχες επαφές της με την Ελλάδα. Από την 1η Ιανουαρίου 1992 ισχύει το *Σύμφωνο οικο-*

28. Βλ. κείμενα σχετικών συμφωνιών, *Bulgarische Militär Rundschau* (Σόφια, δοκιμαστικό τεύχος 1992), σ. 48-51 και (3-4/1993), σ. 120-123.

29. *Bulgarische Militär Rundschau* (Σόφια, 2/1993), σ. 77-78.

30. Συμφωνία κατά την επίσκεψη του τότε Έλληνα Υπουργού Εθνικής Αμύνης Γ. Αρσένη στη Σόφια στις 21/2/1995 για τη συμμετοχή του ελληνικού ναυτικού σε κοινές ασκήσεις στα βουλγαρικά χωρικά ύδατα το καλοκαίρι του ιδίου έτους.

31. Συμμετοχή βουλγαρικών μονάδων (μαζί με αντίστοιχες ελληνικές, αμερικανικές, αλβανικές και ρουμανικές) σε ασκήσεις της Συμμαχίας στην Πελοπόννησο (με την κωδική ονομασία *New Spirit 1995*) το Μάιο του 1995 για την παροχή βοήθειας σε σεισμόπληκτους.

32. *Bulgarian Military Review*, (Σόφια, 2/1993), σ. 85.

δόμησης αμοιβαίων μέτρων εμπιστοσύνης και στρατιωτικής συνεργασίας που συμφωνήθηκε ανάμεσα στις δύο χώρες στο διάστημα από 16 έως 20 Δεκεμβρίου 1991. Ακολούθησε στις 10 Μαρτίου 1992 η επίσκεψη του τότε υπουργού Άμυνας της Βουλγαρίας Ντ. Λούντζεφ, η πρώτη επίσκεψη τέτοιου είδους Βούλγαρου Υπουργού Άμυνας που έγινε ποτέ στην Τουρκία, η υπογραφή στις 31 του ιδίου μηνός της συμφωνίας εκπαιδευτικής στρατιωτικής συνεργασίας, ενώ στον επόμενο χρόνο, στις 27 Φεβρουαρίου, θα υπογραφεί συμφωνία στρατιωτικής τεχνικής συνεργασίας στη Σόφια. Στις 8 Οκτωβρίου 1993, οι δύο χώρες θα προχωρήσουν σε συμφωνία για την αμοιβαία πληροφόρηση σε θέματα διεξαγωγής ασκήσεων στα επόμενα χρόνια κατά μήκος των 60 χιλιομέτρων κοινών συνόρων τους με βάση την προηγούμενη συμφωνία της Αδριανουπόλεως του 1992³³.

Οι διμερείς σχέσεις της Βουλγαρίας με τις μεγάλες χώρες της Δύσης³⁴ στον τομέα της ασφάλειας ενισχύονται, κυρίως, μέσα από τη διαδικασία των διαβουλεύσεων και της συμμετοχής της σε συμφωνίες με τους αντίστοιχους διεθνείς οργανισμούς, δηλ. το NATO και τη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση. Κατά την επίσκεψη του τότε Προέδρου Ζέλεφ στις ΗΠΑ (13-15/ 2/1995) τονίστηκε η σημασία της Βουλγαρίας για τα συμφέροντα των ΗΠΑ³⁵ στη νοτιοανατολική πλευρά των Βαλκανίων μέσα από τη συμμετοχή της στο πρόγραμμα του NATO *Σύμπραξη για την Ειρήνη*. Είναι επίσης χαρακτηριστικό, ότι ουσιαστικά, όμως, οι διμερείς σχέσεις της Βουλγαρίας με τις ΗΠΑ στη διάρκεια της επταετίας κινήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα³⁶.

Από την άλλη πλευρά, η Βουλγαρία δεν μπορεί να αποκόψει τους δεσμούς της με τη Ρωσία³⁷ (ανεξαρτήτως εσωτερικών προβλημάτων, αποτρεπτικής δύναμης και ιδεολογικών διαφορών)³⁸. Μάλιστα, από το Μάιο του 1994, ύστερα από επίσκεψη αντιπροσωπείας της Ρωσίας στη Βουλγαρία, γίνεται μια προσπάθεια αναβίωσης της βουλγαρο-ρωσικής αμυντικής συνεργα-

33. BTA, *News from Bulgaria*, (Σόφια, 21 Νοεμβρίου 1996).

34. Διμερή σύμφωνα αμυντικής συνεργασίας έχει υπογράψει η Βουλγαρία με τη Γαλλία (13/7/1992), τη Γερμανία (28/8/1992 και 28/3/1994) και τη Μ. Βρετανία (27/10/1993).

35. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση στις 4 Μαρτίου 1992 του τότε Υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ L. Eagleburger πως «οι Αμερικανοί πολιτικοί αναλυτές μόλις τότε άρχισαν να ανακαλύπτουν μια νέα χώρα που συνιστούσε ένα καλά κρατημένο ευρωπαϊκό μυστικό, τη Βουλγαρία», *Demokratsija*, (Σόφια, 5 Μαρτίου 1992).

36. Είναι ενδεικτικό ότι οι ΗΠΑ παραχώρησαν στις εμπορικές ανταλλαγές τους με τη Βουλγαρία σε μόνιμη βάση το καθεστώς του «περισσότερο ενοούμενου κράτους» στις 18 Ιουλίου 1996.

37. Ήδη από τις 4 Αυγούστου 1992 η Βουλγαρία υπέγραψε με τη Ρωσική Ομοσπονδία συμφωνία αμυντικής συνεργασίας.

38. Για την πολιτική της Βουλγαρίας έναντι της Ρωσίας, βλ. σχετική σειρά άρθρων του C. Stieger στην εφημερίδα *Neue Zürcher Zeitung* (Ζυρίχη, 30/31 Ιανουαρίου 1996, 2 Απριλίου 1996, 11 Απριλίου 1996).

σίας. Το Μάρτιο του 1995 οι δύο χώρες υπέγραψαν στη Μόσχα δύο συμφωνίες αμυντικής και τεχνικής συνεργασίας. Κατά τη διάρκεια του 1996 θα υπογραφεί συμφωνία παροχής ρωσικού στρατιωτικού υλικού στη Βουλγαρία.

Ευρωπαϊκός προσανατολισμός

Αν η κύρια ενασχόληση της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής με τα βαλκανικά δρώμενα οφείλεται πρωτίστως στο γεωγραφικό και τον ιστορικό παράγοντα που συμπληρώνονται από τις αναζητήσεις στον τομέα της άμυνας³⁹, οι σχέσεις της Βουλγαρίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση⁴⁰ δικαιολογούνται από την έντονη επιθυμία της Σόφιας να προσδώσει και πολιτικό περιεχόμενο στις εξωτερικές της επιλογές τονίζοντας την ευρωπαϊκή γεωγραφική της θέση. Ταυτόχρονα, προσπαθεί να συνδυάσει την αναπροσαρμογή των εξωτερικών της προσανατολισμών μέσα από τις υπαγορεύσεις των οικονομικών της αναγκών, δηλ. με την εξασφάλιση των ελλειπουσών επενδύσεων, αλλά και των απαραίτητων κεφαλαίων και της τεχνογνωσίας ώστε να μπορέσει η χώρα να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του ανταγωνισμού στον επόμενο αιώνα.

Στις επαφές της με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και τα όργανα συμβάλλει αποφασιστικά η βοήθεια που παρέχει η Ελλάδα προς τη Βουλγαρία ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Βουλγαρία έχει ήδη υπογράψει από τις 8 Μαΐου 1990 (έναρξη ισχύος 1/11/1990) Συμφωνία εμπορίου και εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να βελτιώσει την πρόσβαση των προϊόντων της στην αγορά της Ένωσης. Οι εξελίξεις στην Α. Ευρώπη οδήγησαν τη Βουλγαρία στις 8 Μαρτίου 1993 στην υπογραφή μιας Συμφωνίας σύνδεσής της με την Ευρωπαϊκή Ένωση (έναρξη ισχύος 30/12/1993)⁴¹, που σε αντίθεση με την πρώτη Συμφωνία του 1990, προσφέρει τη δυνατότητα μελλοντικής ενσωμάτωσής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στα πλαίσια της βουλγαρικής ευρωπαϊκής προοπτικής εντάσσεται πλήρως η ελληνική πρωτοβουλία συντονισμού και συνεργασίας στους τομείς των μεταφορών και της ενέργειας ανάμεσα στην Ελλάδα, στη Βουλγαρία και

39. P. Pantev/V. Rachev/V. Tsachevski, *Bulgaria and the Balkans in the Common Foreign and Security Policy of the European Union*, a Study of the Institute for Security and International Studies (Sofia, 7/1995).

40. Σ. Βαλντέν, «Η Βουλγαρία και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα», *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής '94, Η Ελλάδα και ο Κόσμος 1993-1994* (Αθήνα 1994), σ. 167-188· S. Riedel, «Konzepte zur Osterweiterung der Europäischen Union. Eine kritische Analyse am Beispiel Bulgariens», *Südosteuropa* (Μόναχο, 6-7/1996), σ. 417-450.

41. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα-μέλος της Ε.Ε. που επικύρωσε τη συμφωνία σύνδεσης. Βλ. σγχετικά, ΕΚΕΜ, «Σχέσεις Ε.Ε.-Βουλγαρίας», *ΒΑΛΚΑΝΙΑ, Εξαμηνιαία Έκθεση* (Αθήνα, 7/1996), σ. 72.

στη Ρουμανία. Η τριμερής συνάντηση των Ιωαννίνων (26 Αυγούστου 1995) μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών των τριών χωρών έδωσε τα πρώτα πρακτικά αποτελέσματα στην αναζήτησή τους για νέες μορφές συνεργασίας στην περιφερειακή τους πολιτική στα Βαλκάνια και στην Ευρώπη. Τα υπάρχοντα και επεκτεινόμενα προς τη Νοτιοανατολική Ευρώπη διευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών συνιστούν μια πρόκληση για το εμπόριο και την οικονομία ολόκληρου του γεωγραφικού χώρου που εκτείνεται από το Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο μέχρι την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Οι δύο χώρες συνιστούν τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση ενδοχώρα και γέφυρα προς τις χώρες του Βίζεγκραντ (Ουγγαρία, Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία), την Ουκρανία και τη Ρωσία. Η Ελλάδα μέσω των διαπραγματευόμενων νέων οδικών αξόνων και μεθοριακών σταθμών με τη Βουλγαρία προσφέρει τα λιμάνια της Βόρειας Ελλάδας (Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Αλεξανδρούπολη) στα βουλγαρικά και ρουμανικά προϊόντα και συνάμα διασφαλίζει και ενισχύει τη συνέχεια του ευρωπαϊκού χώρου στα Βαλκάνια και στη Μέση Ανατολή.

Ειδικότερα, τόσο η βουλγαρική όσο και η ρουμανική πλευρά έχουν εκδηλώσει ένθερμο ενδιαφέρον, όχι μόνο για ελληνική συμμετοχή στα προγραμματιζόμενα έργα κατασκευής νέας γέφυρας στο Δούναβη, αλλά ουσιαστικά αναζητούν την ελληνική διαμεσολάβηση⁴², αφενός μεν, για τη χρηματοδότηση των έργων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αφετέρου δε, για τη διαφορά που έχει προκύψει ανάμεσα στη Ρουμανία και στη Βουλγαρία ως προς την τοποθεσία κατασκευής της γέφυρας. Μέχρι σήμερα η διακίνηση των οχημάτων μεταξύ Βουλγαρίας και Ρουμανίας προς την υπόλοιπη Ευρώπη γίνεται, κυρίως, από τη γέφυρα που συνδέει τη ρουμανική πόλη Giurgiu με τη βουλγαρική πόλη Russe. Η Βουλγαρία προτείνει την κατασκευή της γέφυρας στο δυτικότερο άκρο της χώρας στο Vidin-Kalafat (Ρουμανία), ενώ το ρουμανικό σχέδιο κάνει λόγο για το ανατολικότερο σημείο, το Turpu Magurele-Nikorol (Βουλγαρία).

Στη συνάντηση των Ιωαννίνων οι τρεις χώρες υπογράμμισαν επίσης ρητά τη θέλησή τους να συνεργασθούν στενά στα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης PHARE και INTERREG προκειμένου να πραγματοποιηθούν τα κοινά τους σχέδια στους τομείς των μεταφορών, της ενέργειας, των τηλεπικοινωνιών και της γενικότερης περιφερειακής διασυνοριακής συνεργασίας στα Βαλκάνια. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση αυτών των

42. Το ζήτημα τέθηκε για πρώτη φορά στον τότε Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών Κ. Παπούλια κατά τη διάρκεια των επισκέψεών του στη Σόφια (30/3/1995) και στο Βουκουρέστι (11/7/1995). Βλ. σχετικά με το ζήτημα της γέφυρας, *OMRI Daily Digest* (Πράγα, 12/6/1995, 10/8/1995, 12/3/1996).

προγραμμάτων είναι η ανάγκη για την εξάλειψη όλων εκείνων των τεχνικών, γραφειοκρατικών ή άλλων προβλημάτων που εξακολουθούν να δυσχεραίνουν την απρόσκοπτη συνεργασία των ενδιαφερομένων χωρών στις μεταφορές και στο εμπόριο.

Στη δεύτερη συνάντηση της Βάρνας (16-17 Μαρτίου 1996) οι Υπουργοί Εξωτερικών των τριών χωρών ασχολήθηκαν εκ νέου με τα ακόλουθα θέματα: προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στα Βαλκάνια και στον Εύξεινο Πόντο, ανάπτυξη της οικονομικής συνεργασίας, ενίσχυση της παρουσίας της Ε.Ε. στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, αντιμετώπιση των ζητημάτων της παράνομης μετανάστευσης, των ναρκωτικών και του οργανωμένου εγκλήματος καθώς και διευκόλυνση στη διακίνηση ανθρώπων και ιδεών όπως επίσης και επέκταση των πολιτιστικών επαφών.

Μέσα από αυτές τις συναντήσεις η Βουλγαρία προσπαθεί να συνομιλήσει υπό ακόμη καλύτερους όρους με τα ευρωπαϊκά όργανα στις Βρυξέλλες, ενδυναμώνοντας παράλληλα την εικόνα της ως παράγοντα που, ξεπερνώντας τα ιστορικά αναχώματα του παρελθόντος, συμβάλλει στη σταθερότητα στα Βαλκάνια και δίνει το παράδειγμα στις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες να κάνουν ανάλογα βήματα. Επειδή και σ' αυτό το σημείο η καχυποψία των γειτονικών χωρών είναι επίσης παρούσα, δεν παραλείπουν τα εμπλεκόμενα μέρη να τονίζουν, ότι ο πυρήνας αυτών των τριμερών συναντήσεων είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η καλύτερη προσέγγισή της. Η ανασύνταξη της Ε.Ε. στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής και της ασφάλειας, της οικονομίας και της κοινωνικής πρόνοιας και δικαιοσύνης παρέχουν τη δυνατότητα στα Βαλκάνια να μη μείνουν και πάλι μακριά από τις εξελίξεις.

Η Βουλγαρία στις επαφές της με την Ε.Ε. τονίζει συστηματικά ως βασικό της επιχείρημα τις καταστροφικές συνέπειες που είχε για την οικονομία της η επιβολή οικονομικών κυρώσεων εναντίον της Ο.Δ. Γιουγκοσλαβίας. Οι ήδη εύθραυστες ισορροπίες στον οικονομικό τομέα της χώρας έπαψαν πλέον να υπάρχουν και η Βουλγαρία εισήλθε σε μια παρατεταμένη οικονομική κρίση με άμεσες επιπτώσεις και στην πορεία της προς τον εκδημοκρατισμό του δημόσιου και πολιτικού της βίου. Παρότι βέβαια η Βουλγαρία στη διάσκεψη κορυφής της Μαδρίτης το Δεκέμβριο του 1995 έθεσε επίσημα υποψηφιότητα για την ένταξή της στην Ε.Ε., εντούτοις οι Βούλγαροι κυβερνητικοί ιθύνοντες γνωρίζουν πολύ καλά τη δυσμενή θέση της χώρας όσον αφορά στις περιορισμένες πιθανότητες πλήρους ένταξης της Βουλγαρίας στις ευρωπαϊκές δομές στο προσεχές μέλλον, αφού έπεται κατά πολύ των υπολοίπων υποψηφίων για ένταξη χωρών της Κ. και Α. Ευρώπης. Γι' αυτό και προσπαθούν να πετύχουν σ' αυτή την πολύ άσχημη περίοδο την όσο το δυνατό μεγαλύτερη απορρόφηση κονδυλίων για συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας, προ-

κειμένου να διευκολυνθούν τα βουλγαρικά προϊόντα στις ευρωπαϊκές αγορές.

Ανάπτυξη των υποδομών

Άμεση απόρροια από την εξέλιξη των σχέσεων Βουλγαρίας-Ε.Ε. αποτελούν τα προγράμματα παροχής βοήθειας της τελευταίας προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Μέσα από την ιδέα της ενίσχυσης των μεθοριακών περιφερειών της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση θέλοντας να συμπεριλάβει στην ευρύτερη σφαίρα επιρροής της και τις ανατολικές χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου, θέσπισε μεταξύ των άλλων τα προγράμματα INTERREG⁴³ και PHARE⁴⁴. Η αξιοποίησή τους δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εκτέλεση κοινών έργων στους τομείς της διασυνοριακής συνεργασίας, των δημοκρατικών θεσμών, της περιφερειακής και δημοτικής συνεργασίας, των δικτύων μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών, της ενέργειας, του περιβάλλοντος, του τουρισμού, της υποστήριξης του ιδιωτικού τομέα, της αγροτικής οικονομίας, της αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και των διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Σ' όλους αυτούς τους επιμέρους τομείς που προωθούν την ανάπτυξη των υποδομών έρχεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο η διαμεσολάβηση της Ελλάδας. Οι προσπάθειες συνεργασίας στους αναφερθέντες τομείς στηρίζονται τόσο στο άρθρο 11 της Συμφωνίας Φιλίας, Καλής Γειτονίας, Συνεργασίας και Ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας του 1991 όσο και στο Πρωτόκολλο της Μικτής Διακυβερνητικής Ελληνοβουλγαρικής Επιτροπής Οικονομικής και Επιστημονικο-Τεχνικής Συνεργασίας (17η Σύνοδος, 18/4/1995 στην Αθήνα, 18η Σύνοδος, 28-29/5/1996 στη Σόφια) καθώς και στην παράγραφο 6 της Κοινής Δήλωσης των Πρωθυπουργών Ελλάδας-Βουλγαρίας (20/6/1995 στην Αθήνα).

Στα πλαίσια αυτής της νέας αντίληψης στα θέματα επικοινωνίας και μεταφορών διαφαίνεται η προσοδοκία των δύο χωρών να προωθηθεί και να ενισχυθεί πλέον με κάθε τρόπο η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των παραμεθορίων περιοχών⁴⁵. Σημαντική, εξάλλου, είναι η ρύθμιση για το χρο-

43. Για την περίοδο 1994-1999 το εκπονηθέν από την Ευρωπαϊκή Ένωση INTERREG II που αφορά στο ελληνικό τμήμα του σε συνδυασμό με τη Βουλγαρία προβλέπει δαπάνες 139,4 εκατ. ECU.

44. Για την περίοδο 1990-1994 το ποσοστό από το Πρόγραμμα που έλαβε η Βουλγαρία ανήλθε στα 371 εκατ. ECU, ενώ για την περίοδο 1995-1999 προβλέπονται δαπάνες που ανέρχονται στα 115 εκατ. ECU.

45. Στις 22 Δεκεμβρίου 1995 υπεγράφη στη Σόφια συμφωνία για τη διάνοιξη τριών νέων συνοριακών διαβάσεων μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Πρόκειται συγκεκριμένα για τις συ-

νίζον ζήτημα της διευθέτησης των υδάτων του ποταμού Νέστου. Οι κυβερνήσεις των δύο χωρών υιοθέτησαν το κείμενο συμφωνίας για τα ύδατα του ποταμού Νέστου που εκπονήθηκε από εμπειρογνώμονες τον Οκτώβριο του 1994 και υπογράφηκε στις 22 Δεκεμβρίου 1995⁴⁶.

Ιδιαίτερος αξιοπρόσεκτες είναι οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας κατά τη διάρκεια της επταετίας 1990-1996. Παρότι στο επίπεδο της πολιτικής συνεργασίας οι σχέσεις των δύο χωρών έχουν γνωρίσει μετά το 1992 μικρές και μεγάλες διακυμάνσεις, συνεπεία κυρίως διαφορών στις σχέσεις μιας εκ των δύο με τρίτες βαλκανικές χώρες, η εικόνα, αντιθέτως, της οικονομικής συνεργασίας παρουσιάζεται πολύ θετική.

Οι προσπάθειες φιλελευθεροποίησης της βουλγαρικής οικονομίας μετά το 1990⁴⁷ δημιούργησαν ένα πολύ καλό πλαίσιο τόσο για τις ελληνικές εξαγωγές προς τη Βουλγαρία όσο και για τις ελληνικές επενδύσεις⁴⁸ εμπορικού κυρίως χαρακτήρα. Η ιδιαίτερα μεγάλη επιτυχία της ελληνικής οικονομικής παρουσίας στον εμπορικό τομέα οφείλεται κατά κύριο λόγο στη γεωγραφική εγγύτητα και στο συνδυασμό ποιότητας και τιμής που επιτρέπει στο μέσο Βούλγαρο καταναλωτή να κατατάξει τα ελληνικά προϊόντα σε μια προσιτή κλίμακα που ανταποκρίνεται στην αγοραστική του δυνατότητα. Στον τομέα των επενδύσεων παρουσιάζεται το φαινόμενο να κατέχουν οι ελληνικές επενδύσεις την πρώτη θέση σε αριθμό επενδύσεων, αλλά να βρίσκονται χαμηλά σε ό,τι αφορά στη συνολική αξία του επενδυμένου κεφαλαίου.

Η Βουλγαρία, παράλληλα με την επίτευξη των βασικών της επιδιώξεων στην εξωτερική και αμυντική της πολιτική, δηλ. την ένταξή της στις δομές της Ε.Ε. και του NATO, προσπαθεί να εκμεταλλευθεί τη γεωγραφική της θέση δί-

νοριακές διόδους στην περιοχή της Δράμας (Εξοχή-Goše Delčev), στην περιοχή της Ξάνθης (Ξάνθη-Εχίνος-Rudozem-Smoljan) και στην περιοχή της Κομοτηνής (Κομοτηνή-Haskovo).

46. Στις 25 Απριλίου 1996 το Κοινοβούλιο της Βουλγαρίας επικύρωσε τη συμφωνία για το Νέστο (τόσο όμως η αντιπολίτευση όσο και ο τότε πρόεδρος Ζέλεφ θεώρησαν δυσμενή για τα βουλγαρικά συμφέροντα αυτή τη συμφωνία). Βλ. το κείμενο της συμφωνίας, *Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής '96*, ό.π., σ. 263-264.

47. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1990 η Βουλγαρία θα γίνει το 153ο μέλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Οι ελπίδες που διαφάνηκαν με το ξεκίνημα της νέας περιόδου για τη Βουλγαρία έμελλε στα τέλη του 1996 να διαψεύδονται καθημερινά στους δρόμους των βουλγαρικών πόλεων από τις διαδηλώσεις των πολιτών για την κατάρρευση της οικονομίας και συνεπώς και των εισοδημάτων τους. Η προοπτική εκείνης της περιόδου έχει μετατραπεί ήδη σε εφιάλτη, όπου οι κύριοι πρωταγωνιστές, εκτός του βουλγαρικού λαού, κατέστησαν πλέον αυτοί οι δύο οικονομικοί οργανισμοί. Ουσιαστικά είναι εκείνοι που ορίζουν το μέλλον της χώρας με τις υποχρεώσεις της Βουλγαρίας απέναντί τους και τους σκληρούς όρους που θέτουν για να συνεχίσουν να βοηθούν οικονομικά τη χώρα.

48. Βλ. το κείμενο της Συμφωνίας για την προώθηση και την αμοιβαία προστασία των επενδύσεων (12 Μαρτίου 1993), ΕΚΕΜ, *Βαλκανική Ενημέρωση* (Αθήνα, 27/Απριλίου 1995), σ. 13-16.

νοντας έμφαση στη συμμετοχή της στις λεγόμενες περιφερειακές συνεργασίες. Πρόκειται για τις διαφόρου τύπου και περιεχομένου πολυμερείς συνεργασίες στα Βαλκάνια, στον Εύξεινο Πόντο⁴⁹ αλλά και γύρω από το Δούναβη που για τη Βουλγαρία συνιστούν ουσιαστικά τα εφαλτήρια εκείνα που θα της επιτρέψουν να φθάσει πιο κοντά στους ευρωατλαντικούς⁵⁰ της σκοπούς. Απαραίτητη, βέβαια, προϋπόθεση για την προώθηση της πολιτικής της χειραφέτησης είναι η ανάπτυξη των αναγκαίων προγραμμάτων υποδομής και η καλύτερευση των οικονομικών της δεικτών⁵¹.

Σχέσεις Βουλγαρίας με τον υπόλοιπο κόσμο

Μετά τις αλλαγές του 1989 η Βουλγαρία ήθελε αλλά και εκ των πραγμάτων «ανοίχθηκε» στον κόσμο. Η «ευφορία» της νέας εποχής καθώς και οι ανάγκες στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας οδηγούν την εξωτερική πολιτική της χώρας, πέρα από τους παραδοσιακούς εταίρους και συμμάχους της Α. Ευρώπης, στην αμερικανική ήπειρο, στην Άπω και Μέση Ανατολή αλλά και στις Βρυξέλλες, στο Στρασβούργο και στη Γενεύη με την πληθώρα των εκεί εδρευόντων διεθνών οργανισμών. Δεν θα ήταν υπερβολικό να σημειωθεί ότι στη διάρκεια αυτού του πρώτου διαστήματος της νέας εποχής πολλές περιοχές και χώρες «ανακάλυπταν» τη Βουλγαρία. Τα διεθνή ερείσματα της χώρας κατά το πρόσφατο παρελθόν δεν βοηθούσαν καθόλου στα επιχειρούμενα ανοίγματα. Τα οικονομικά προβλήματα και το ασταθές επενδυτικό περιβάλλον έμελλε να δυσχεράνουν ακόμη περισσότερο τις νέες

49. Εκτός από τις διάφορες μορφές που κατά καιρούς λαμβάνει η συνεργασία στα Βαλκάνια, συνιστώντας, άλλωστε, άμεση προτεραιότητα για τη βουλγαρική εξωτερική πολιτική, μόνο η περίπτωση της Παρευξείνιας Συνεργασίας αποτελεί ουσιαστικά ένα άλλο σημείο αναφοράς για τη Βουλγαρία στον άμεσο περίγυρό της. Παρότι, βεβαίως, δεν ήταν ιδιαίτερος ενθουσιώδης η υποδοχή της δημιουργίας της Παρευξείνιας Συνεργασίας από τη Βουλγαρία, λόγω του ετερόκλητου πλήθους των συμμετεχόντων κρατών και του πρωταγωνιστικού ρόλου της Τουρκίας, εντούτοις φαίνεται να αποδέχεται η Βουλγαρία αυτό το βήμα περιφερειακής συνεργασίας, αποσκοπώντας περισσότερο να βελτιώσει τα διεθνή της ερείσματα στο οικονομικό, κυρίως, επίπεδο. Βλ. σχετικά για την Παρευξείνια Συνεργασία, Αφιέρωμα του περιοδικού *Balkan Review* (Θεσσαλονίκη, 3/1995), σ. 3-36· E. Özer, «Concept and prospects of the Black Sea Economic Cooperation», *Diş Politika/Foreign Policy* (Αγκυρα, 1-2/1996), σ. 75-106.

50. «Balgarija i evroatlantičeski strukturi za sigurnost», *Meždunarodni Otnošenija* (Σόφια, 2/1995), σ. 5-72.

51. Η Βουλγαρία θεωρεί αναγκαίο να γίνει σύντομα μέλος στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου/ World Trade Organization (διαδέχθηκε από το 1995 τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου /GATT). Η ένταξη της, όμως, στον ΠΟΕ συνδέεται με την εκπλήρωση γενικών και ειδικών υποχρεώσεων, αφού τα τρία τέταρτα του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Βουλγαρίας σχετίζονται με το εξωτερικό της εμπόριο, ΒΤΑ, *News from Bulgaria* (Σόφια, 24 Οκτωβρίου 1995).

αναζητήσεις της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής.

Στη διάρκεια της εξεταζόμενης επταετίας, μεταξύ των άλλων, η Βουλγαρία θα έχει επαφές με την Ιαπωνία⁵². Οι κυβερνήσεις στη Σόφια προσπαθούν να αναπτύξουν στενότερους δεσμούς με τη δεύτερη σε παγκόσμια κλίμακα οικονομική δύναμη του πλανήτη κατορθώνοντας σε σημαντικό βαθμό, σε συνδυασμό μάλιστα με το ιαπωνικό ενδιαφέρον για την ανοικοδόμηση των Βαλκανίων, να πετύχουν τόσο την παροχή δανείων προς τη Βουλγαρία εκ μέρους της Ιαπωνίας όσο και τη μεταφορά τεχνολογίας στη χώρα. Το βουλγαρικό ενδιαφέρον θα επικεντρωθεί και στην άλλη μεγάλη ασιατική δύναμη, την Κίνα⁵³ (πρωτόκολλο συνεργασίας στους τομείς του πολιτισμού και των δικαστικών υποθέσεων, 7/4/1995). Η Βουλγαρία θα υπογράψει, επίσης, τον Ιούνιο του 1995 συμφωνίες, οικονομικού κυρίως περιεχομένου, με τη Ν. Αφρική.

Προοπτικές της βουλγαρικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής

Παρόλη τη γενική ρευστότητα στην οποία ακόμη κινούνται τα βαλκανικά ζητήματα μετά το 1989 και με το γεγονός ότι οι εσωτερικές εξελίξεις στη Βουλγαρία γνωρίζουν διακυμάνσεις, εντούτοις είναι βέβαιο ότι τα Βαλκάνια θα εξακολουθούν να συνιστούν τη σταθερή επιλογή για την εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας, αφού ουσιαστικά της προσφέρουν το «πιστοποιητικό καλής διαγωγής» για τις ευρύτερες ευρωπαϊκές και ατλαντικές της αναζητήσεις. Η Βουλγαρία στα τέλη του αιώνα της τεχνολογικής επανάστασης και των οικονομικών μεγεθών, ανεξαρτήτως των επιμέρους ιστορικών και πολιτικών συνισταμένων που καθορίζουν αποφασιστικά την προσέγγισή της στα βαλκανικά ζητήματα, αναζητεί στη δύσκολη σημερινή μεταβατική περίοδο⁵⁴ μετά τον τερατισμό της γιουγκοσλαβικής κρίσης, την ενίσχυση των ειρηνευτικών προσπαθειών επίλυσης των διαφορών, την εμπέδωση του δημοκρατικού πολιτεύματος στα Βαλκάνια, τη γενίκευση των θετικών αποτελεσμάτων στις διμερείς της σχέσεις και την ανάπτυξη των υποδομών για τη διευκόλυνση της γεωγραφικής, οικονομικής, πολιτικής, διασύνδεσης των Βαλκανίων με την Κ. και Α. Ευρώπη.

52. BTA, *News from Bulgaria*, (Σόφια, 28 Ιουνίου 1994).

53. BTA, *News from Bulgaria*, (Σόφια, 28 Ιουνίου 1994)· τόσο στις 21 Μαΐου 1996 ο τότε Πρωθυπουργός Ζ. Βιντένοφ (ο πρώτος Βούλγαρος Πρωθυπουργός μετά από σαράντα χρόνια) όσο και στις 21 Οκτωβρίου του ίδιου έτους ο τότε Υπουργός Άμυνας Ντ. Παυλώφ θα επισκεφθούν την Κίνα.

54. C. Woodard, «Drums and Whistles Mark Bulgaria Protest», *Christian Science Monitor*, (Βοστώνη, 17 Ιανουαρίου 1997)· T. Wilkinson, «Corruption and Poverty Feed Rebellion in Bulgaria», *Los Angeles Times*, (Λος Άντζελες, 23 Ιανουαρίου 1997).

Η φυσική διέξοδος της Βουλγαρίας προς τα κέντρα διαμόρφωσης και επηρεασμού των αποφάσεων στην ευρωπαϊκή ήπειρο διέρχεται από την Κ. Ευρώπη αλλά και από τον Εύξεινο Πόντο. Η νέα σταθερή επιλογή της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής εμπνέεται από την ευρωπαϊκή προοπτική. Η Βουλγαρία θα εξακολουθήσει να τονίζει έναντι της Ε.Ε. το ρόλο της ως «γέφυρας» αλλά και «διαδρόμου» στη γεωπολιτική και γεωοικονομική περιοχή των Βαλκανίων και του Ευξείνου Πόντου. Τα σχήματα που δημιουργούνται από τις πολιτικοοικονομικές συνιστώσες στη σφαίρα επιρροής της Βουλγαρίας είναι τα ακόλουθα: η χώρα βρίσκεται ανάμεσα στη Ρωσία και στις ΗΠΑ, μεταξύ Ρωσίας και ΝΑΤΟ, Ρωσίας και Ε.Ε., ανάμεσα στον Εύξεινο Πόντο και στην Ε.Ε. στο υπόλοιπο τμήμα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, στη Μέση Ανατολή και στην Ανατολική Μεσόγειο. Στηριζόμενη η Βουλγαρία στα παλαιά της ερείσματα στην άμεση και ευρύτερη γειτνίασή της με τη Ρωσία, την Ουκρανία, τις χώρες του Ευξείνου Πόντου καθώς και με τις Βαλτικές χώρες, παρουσιάζονται οι ευκαιρίες για την εξωτερική της πολιτική να διαδραματίζει έναν αποφασιστικό ρόλο στη μείωση της απόστασης αυτών των περιοχών από τα ευρωατλαντικά κέντρα αποφάσεων, αυξάνοντας συνάμα τις πιθανότητες για την ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους των τελευταίων με σκοπό την πολύπλευρη ανάπτυξη των συγκεκριμένων περιοχών.

Οι αγκυλώσεις του παρελθόντος σε στρατόπεδα και άξονες φιλίας και συνεργασίας είναι γνωστές για το επώδυνο των αποτελεσμάτων τους στις βουλγαρικές επιλογές. Η Βουλγαρία δεν είναι μόνο αναγκασμένη να προσαρμοσθεί στις σκληρές απαιτήσεις του ανταγωνισμού σε ό,τι αφορά στην οικονομική της πολιτική, αλλά πρέπει παράλληλα να αναζητεί τις επιτυχημένες επιλογές και στην εξωτερική της πολιτική και στην πολιτική ασφάλειας. Η ενίσχυση της πολιτικής στενότερων δεσμών με την Ε.Ε. φαίνεται να αποτελεί μονόδρομο για τους πολιτικούς στη Βουλγαρία. Οι γενικότεροι σκοποί και τα προσπατιτούμενα για την επίτευξή τους βρίσκονται σε άμεση αλληλοεπίδραση.

Στις 12 Φεβρουαρίου 1997 ο Δήμαρχος της Σόφιας Στέφαν Σοφιάνσκι⁵⁵ έλαβε από τον Πρόεδρο της χώρας Πέταρ Στογιάνωφ την εντολή σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης που θα οδηγήσει τη Βουλγαρία υπό ομαλές συνθήκες στη διενέργεια πρόωγων εκλογών, όπου με απόφαση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας ορίστηκαν να διεξαχθούν στις 19 Απριλίου 1997⁵⁶. Όλες

55. Το 1994 εξελέγη βουλευτής με την ΕΔΔ και τον επόμενο χρόνο Δήμαρχος της βουλγαρικής πρωτεύουσας με ποσοστό 70%. Θεωρείται αποδεκτή προσωπικότητα και από τις δύο μεγάλες παρατάξεις της βουλγαρικής πολιτικής σκηνής.

56. I. Krastev, «Back to the Basics in Bulgaria», *Transition* (Πράγα, 4/1997), σ. 12-15, 56· L. Hochstader, «Bulgaria's Socialists Agree to Hold elections», *Washington Post* (Ουάσινγκτον, 5 Φεβρουαρίου 1997).

αυτές οι αποφάσεις φαίνεται, επιφανειακά τουλάχιστον, να ανοίγουν το δρόμο για την ομαλοποίηση της κατάστασης στη χώρα μετά τις διαδηλώσεις του Ιανουαρίου του ιδίου έτους. Το ζητούμενο, όμως, είναι αν και κατά πόσο η μελλοντική κυβέρνηση της χώρας θα μπορέσει να αντισταθεί στις πιέσεις των οικονομικών γραφειοκρατών του ΔΝΤ. Αν, μάλιστα, προσθέσει κανείς και την αγωνία να καλυφθεί γρήγορα ο χαμένος χρόνος, τότε αναδεικνύεται ανάγλυφα το τοπίο για τις κινήσεις της βουλγαρικής πολιτικής στη διεθνή πολιτική σκηνή.